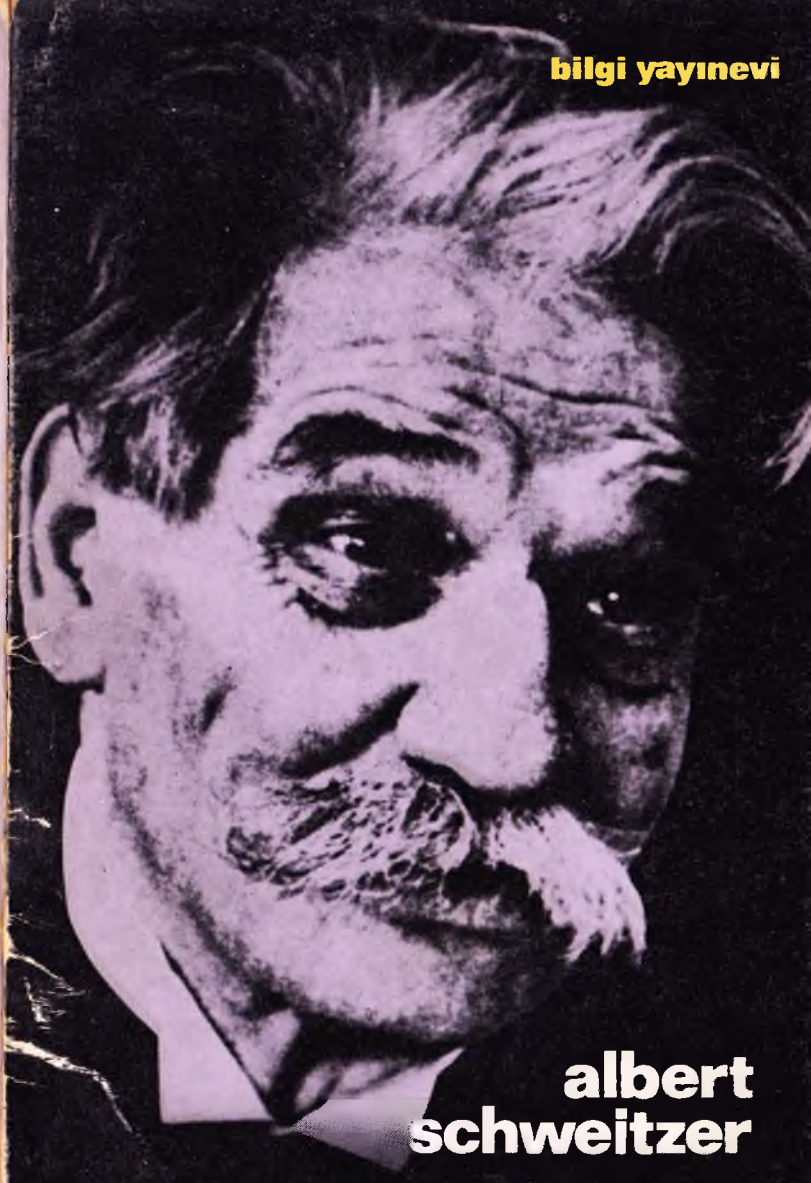
bilgi yayınevi

25

ALBERT SCHWEİTZER ÇOCUKLUĞUM VE GENÇLİĞİM

albert schweitzer

çocukluğum ve gençliğim

BİLGİ YAYINLARI 25
DENEMELER, ANILAR DİZİSİ 3

Birinci Basım
Temmuz 1966

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi No. 8
Yenişehir, Ankara
Tel 17 74 03 17 89 30

Albert Schweitzer
Çocukluğum ve Gençliğim

TÜRKÇESİ
YURDAKUL FİNCANCI

Bilgi Yayınevi

Kapak Düzeni Ozan SAĞDIÇ

Başnur Matbaası, Ankara 1966

BÖLÜM I

İLK ANILAR

DOĞUM VE ŞEYTANI GÖRÜŞ

Yukarı Alsace'daki küçük Kaysersberg kasabasında, kasabanın üst başındaki kuleli, ufak evde, 14 Ocak 1875'de doğmuşum. Halkının çoğunluğu katolik olan kasabada babam, küçük bir protestan topluluğunun papazı ve öğretmeniydi. Fransız'ların eline geçişinden beri Alsace'da papaz yoktur ve bizim küçük kuleli evimizde, şimdi polisler barınıyor. Ben ailenin, bir yaş büyüğüm olan kız kardeşimden sonraki ikinci çocuğuyum.

Strassburg Katedralinde vaaz veren ünlü ortaçağ vaizi Geiler von Kaysersberg (1445-1510), soyadını bu kasabadan almıştı. Geiler von Kaysersberg İsviçre'de Schaffhausen'de doğmuştu, babasının ölümünden sonra, büyükbabası onu Kaysersberg'e getirmişti. Geiler von Kaysersberg'ın yaşadığı bir kasabada, üs-

telik dillere destan bir şarap yılında, üzümlerin pek iyi olduğu 1875'de doğmaktan duyduğum gurur az değildi çocukluğumda.

Ben altı aylıkken, babam Kaysersberg'ten ayrılmış, Münsterta'de Günsbach'a papaz gitmiş. Burası annemin memleketiydi, babası vadinin yukarı taraflarındaki Mühlbach'ın papazı Schillinger'di.

Biz Günsbach'a göçtüğümüzde, ben pek hastalıklı bir çocukmuşum. Babamın bu yeni görevi dolayısiyle annem, rengarenk kurdeleli beyaz bir elbise giydirerek, beni, elinden geldiğince süslemiş. Fakat törene gelen papaz karılarından hiç biri, zayıf ve solgun yüzlü çocuğu için, anneme, sıkıcı beylik deyimlerin ötesinde, övücü sözler söyleyememiş .Sonunda annem —bunu bana sık sık anlatırdı— kendini daha çok tutamamış, beni kolları arasında tutarak yatak odasına kaçmış, sıcak göz yaşlarını üzerime döke döke ağlamış.

Bir ara gerçekten, öleceğimi sanmışlar. Fakat komşu Leopold'un gönderdiği inek sütü ve Günsbach'ın temiz havası beni iyileştirmiş.

İki yaşımı bitirdikten sonra hayli geliştim, güçlü ve gürbüz bir çocuk oldum, Günsbach'daki evimizde üç kız ve bir erkek kardeşimle tatlı bir çocukluk geçirdim. Ailenin altıncı çocuğu, Emma adlı kız, küçücükken öldü.

İlk anım, şeytanı görüşümdür! Aşağı yukarı üç ya da dört yaşındayken her Pazar kiliseye gitmeme izin verilmişti. Bütün hafta boyunca, o günü beklerdim. Çok yüksek sesle

şarkı söylediğim, ya da esnediğim zaman, ağzımı kapatan hizmetçi kızın pamuklu eldivenini, bugün bile dudaklarımda duyar gibi olurum. Her Pazar orgun yanında parlak bir çerçevenin içinden sürekli olarak dönüp kilisenin içine bakan uzun saçlı yüze dikkat ederdim. Org çaldığı ve şarkı söylendiği sürece o görülebilirdi, fakat babam mihrapta duaya başladığı zaman gözden silinirdi. Müzik ve şarkı yeniden başladığı zaman, o gene görünür, fakat babam dinsel öğütlerine başladığı zaman, kapanış ilahisinde ve son parçanın çalınışı sırasında bir kere daha görünmek üzere, yok olurdu. Kendikendime, "bu, kilisenin içine bakan şeytanın ta kendisi" derdim, "fakat babam Tanrı'nın adını anar anmaz, kendini gizlemek zorunda kalıyor!" Her hafta tekrarlanan bu görünür teoloji, benim çocukca dindarlığıma, ayrı bir renk verirdi. Ancak çok sonra, okul sıralarında, anladım ki, pek garip şekilde görünüp kaybolan yüz, organist Baba İltis'in, orgun yanına takılı aynada yansıyan yüzüymüş. Ayna oraya, babamın ne zaman mihrapta olduğunu, ne zaman mimbere çıktığını, organistin görmesi için konmuşmuş.

Çocukluğuma ait bir başka olay var ki, bunu, davranışım yüzünden, bilinçle utanç duyduğum ilk olay olarak hatırlıyorum. Daha çok küçüktüm, bahçede bir taburenin üzerinde oturuyordum, babam da arı kovanlarıyla uğraşıyordu. Birden küçük, şirin bir yaratık elime kondu ve ben onun sağa-sola gidişini keyifle

gözlemeye koyuldum. Sonra apansız, acı acı bağırmaya başladım. Bu şirin, küçük yaratık, kovanındaki bal dolu petekleri çalan papaza kızmakta, ve öç almak için hırsızın küçük oğlunun canını yakmakta pek haklı olan bir arıydı. Öyle bağırmışım ki, bütün ev halkı başıma üşüştü, halime hepsi acımıştı.. Hizmetçi kız beni kollarına aldı ve öpücüklerle, yatıştırmaya çalıştı. Bu arada annem, beni güven altına almadan, arı kovanlarıyla uğraştığı için babama söyleniyordu. Talihsizliğim, öyle ilgi çekmişti ki doya doya ağlamaya devam ettim ve birden, gözlerimden hâlâ yaş boşandığı halde, artık acı duymadığımı farkettim. Susmam gerektiğini anlıyordum, fakat biraz daha ilgi çekmek için sızlanmaya devam ettim ve böylece, çok daha rahatladım. Fakat bu yüzden, küçük bir hilekâr olduğumu hissettim ve bütün gün dertlendim. Sonraları, ne zaman kışkırtılmışsam, meseleleri mübalagaya ve başıma geleni fazla büyütmeye karşı bu olay beni uyarmıştır.

KİLİSE HİZMETKÂRI

Çocukluğumun korkusu, kilise hizmetkârı ve mezar kazıcı Jägle'ydi. Her Pazar sabahı çanları çaldıktan sonra, kaç ilahî söyleneceğini öğrenmek ve vaftiz törenleri için gerekli öte-beriyi almak üzere evimize geldiği zaman, alnını şöyle bir tutar ve "evet, boynuzlar büyüyor," derdi. Bu boynuzlar, benim umacımdı. Alnımda, gerçekten, belirgin iki çıkıntı vardı ve bunlar, İncil'de, Musa'nın boynuzlu resmini

gördüğümden beri, aklıma kötü düşünceler getiriyordu. Bu kuşkumu, kilise hizmetkârının nasıl öğrendiğini bilmiyorum, fakat bilirdi ve körüklerdi. Pazar'ları kapıda, zili çalmadan önce ayaklarını silerken, kaçmak isteğini duyardım, ama o, bir yılanın büyülenmiş tavşan üzerindeki etkisi gibi, benim üzerimde etkiliydi. Gidip onu karşılamak, elini alnımda duymak ve öldürücü sözlerini, boyun eğerek dinlemekten başka birşey gelmezdi elimden. Bu kuşkuyu bir süre, galiba bir yıl kadar taşıdıktan sonra, babama, Musa'nın boynuzları hakkındaki bölümü sordum ve ondan, Musa'nın, boynuzlu tek kişi olduğunu öğrendim. Bundan sonra ,korkacak birşey kalmadı.

Kilise hizmetkârı, üzerimdeki etkisini yitirdiğini anlayınca, yeni bir oyun buldu, bana askerlikten söz etmeye başladı. "Artık biz Prusya'nın malıyız"(1) diyordu, "Prusya'da herkes asker olmak zorundadır. Askerlerse demirden yapılmış elbise giyerler. Bir iki yıl içinde sen de sokaktaki demirciye gidip, bu demir elbiselerden yapması için ölçünü aldırmak zorunda olacaksın." Bundan sonra, bu demir elbiseler için ölçü aldıracak herhangi bir askerin gelip gelmeyeceğini görmek üzere, demirci dükkânı önünde bekledim durdum, fakat hiç gelen olmadı; yalnızca, nallanacak atlar ve eşekler vardı. Bir süre sonra, bir gün, annemle birlikte, zırh giymiş

(1) Alsace ve Lorraine, 1871 Şubatında, Fransa-Prusya savaşını sona erdiren Frankfort anlaşmasıyla, Almanya'nın bir parçası olmuştu.

bir atlının resmini görünce askerlerin demir elbise giyip giymediklerini sordum. Askerlerin kumaştan yapılmış tek örnek elbise giydiklerini ve benim de asker olacağımı öğrenmem, yüreğime su serpti.

Kilise hizmetkârı, Kırım'da çarpışmış eski bir askerdi, sert mizahçılar tabakasındandı, çok eskiden beri Günsbach'da eksikliği duyulmayan tipdendi. Mizahı anlamam için beni eğitmeyi denedi, fakat onun okulu, benim gibi biri için oldukça sertti. Bir kilise hizmetkârı ve mezar kazıcı olarak, aşırı ölçüde onurluydu, kilisede tam bir kıral gibi dolaşırdı. Ayrıca, garip bir kişi olarak ün yapmıştı. Harman zamanı bir sabah, tam tırmığını alıp tarlaya gideceği sırada, biri gelip babasının öldüğünü, bir mezar yeri almak istediğini söyleyince, Jägle adama şöyle demişti:

"Bak hele, herhangi biri gelip babasının öldüğünü söyleyebilirdi!"

Yaz ortasında bir Pazar akşamı, evinin önünden geçiyorduk, babamın yanına geldi, dokunsan ağlayacaktı, babama, buzağısının başından geçenleri anlattı. Köpek gibi peşinden giden, güzel bir buzağı yetiştirmişti, söylediğine göre. Yaz başında buzağıyı dağda otlağa yollamıştı ve o gün, onu görmeye gitmişti. Fakat buzağı onu tanımıyordu artık. O buzağı için, herhangi bir insan gibiydi ve bu nankörlük onu hayli yaralamıştı; buzağı artık ağıla dönemezdi. Gerçekten de çok geçmeden sattı buzağıyı.

Okula gitmeyi istekle beklemiyordum. Güzel bir Ekim günü, babam, ilk defa olarak koltuğumun altına bir taş tahta (arduvaz) kıstırıp, beni kadın öğretmene götürdüğü zaman, hayallerimin ve parlak özgürlüğümün sonu geldiğinden şüphelenerek, yol boyu ağladım. Daha sonraları da umutlarım, hiç bir zaman, yeninin toz pembesi ile körlenmemiştir: Bilinmeyen'e, her zaman, hayal kurmaksızın girmişimdir.

Denetmenin okula ilk gelişi, üzerimde büyük etki yapmıştır. Ama bu, ne kadın öğretmenin ellerinin, ders kitabını denetmene uzatırken titremesinden, ne de her zaman çok sert görünen İltis Baba'nın, durmadan eğilip gülümsemesindendi. Hayır, beni etkileyen şey, ilk defa olarak, kitap yazmış birini görmemdi. Orta sınıfın yeşil okuma kitabıyla, üst sınıfın sarı okuma kitabının kapağında onun adı-Steinert- vardı ve bence, sadece İncil'in altında olan bu iki kitabın yazarı, işte şimdi karşımda duruyordu. Dış görünüşü, gerçekten etkileyici değildi; ufak-tefek, dazlak, kırmızı burunlu, kocaman göbekli biriydi, gri bir elbiseyle sarmalanmıştı. Fakat kitap yazdığı için, bana, çevresinde bir ışık çemberi varmış gibi görünüyordu. Okul müdürünün ve öğretmenin, onunla herhangi bir ölümlü ile berabermişlercesine konuşabilmeleri, benim için anlaşılmaz birşeydi.

Bunu, yani bir yazarla karşılaşmamı, ikinci ve daha büyücek bir olay izledi. Komşu köyden, toprakla ve hayvancılıkla uğraşan Mausche adlı bir yahudi, eşek koşulu arabasıyla, ara sıra Günsbach'dan geçerdi. O sıralarda bizim köyde yahudi bulunmadığından, bu, çocuklar için bir olay sayılırdı; ardından koşarlar, onunla alay ederlerdi. Bir gün kendimi büyümüş hissetmeye başladığımı bütün dünyaya duyurmak için, ne demek olduğunu anlamadığım halde, onlara katılmadan edemedim; öteki çocuklarla birlikte arabasının ardından: "Mausche, Mausche!" diye bağırarak koşuyordum. Çocukların en yüreklileri, gömleklerinin ya da ceketlerinin ucunu, domuz kulağı gibi katlıyorlar ve kabil olduğu kadar Mausche'nin yakınına sıçrıyorlardı. Böylece köyün dışına, köprüye kadar ardından gittik. Fakat çilli, kır sakallı Mausche, eşeği kadar, rahatsız edilmiyormuşcasına yoluna gidiyordu. Yalnız birkaç defa dönmüş, bize, sıkıntılı fakat iyi niyetli bir gülümsemeyle bakmıştı. Bu gülümseyiş beni çok etkiledi. İşkence altında sessiz durmanın ne demek olduğunu, ilk defa Mausche'den öğrendim. Bana en değerli dersi o vermiş oldu. O günden sonra, onu hep terbiyelice selâmladım ve daha sonra orta okula giderken, elini sıkmayı ve onunla birlikte biraz yürümeyi alışkanlık haline getirdim. O, benim için kendisinin ne demek olduğunu, hiç bir zaman bilmedi. Tefeci ve yapı simsarı diye adı çıkmıştı. Bunun doğru olup olmadığını öğrenmeye, hiç

çalışmayadım. Benim için o, hoşgören gülümseyişiyle, bugün bile, kızıp öfkeleneceğim sırada sabırlı olmaya zorlayan gülümseyişiyle, yalnız "Mausche" dir.

KÖY ÇOCUKLARI İLE

Hiç bir zaman, bir saldırgan gibi bela aramadım. fakat dostça tutulan bir güreşte, kendi gücümü, öteki çocukların gücüyle ölçmeyi, boy ölçüşmeyi severdim. Bir gün, okuldan eve dönerken, benden daha iri olan ve daha güçlü olduğu kabul edilen George Nitschelm —şimdi toprağın altındadır— ile güreş tuttuk, onu yere yıktım. Altımda yatarken, şöyle söz çarpıyordu: "Evet, ben de haftada iki defa et suyu içebilseydim, senin kadar güçlü olurdum." Oyunumuzun bu sonucuyla yenik düşerek, sendeleye sendeleye gittim eve. George Nitschelm, benim başka olaylarda da hissettiğim şeyi, köy çocuklarının beni kendilerinden biri olarak kabul etmeyişlerini, zalim bir açıklıkla ortaya koyuvermişti. Ben onlara göre, onlardan daha zengin biri, bir papaz oğlu, bir muhallebi çocuğuydum. Bu, hayli üzülmeme yol açtı, çünkü daha zengin olmayı değil, tamı tamına, onlar gibi olmayı istiyordum. Et suyundan tiksinti duymaya başladım. Ne zaman sofrada buram buram dumanı çıkan et suyu görsem George Nitschelm'in sesini duyar gibi olurdum.

Bu yüzden, kendimi başkalarından her ne yönden olursa olsun farklı hale getirmemeye

büyük bir dikkat göstermişimdir. Kış için bana, babamın eskisinden bozulmuş bir palto yapılmıştı. Fakat köy çocuklarından hiç biri palto giymiyordu ve terzi, paltoyu prova ederken: "Albert, vallahi, tam bir centilmen oldun" deyince, gözyaşlarımı tutabilmek için çok büyük bir çaba göstermiştim. Daha ilk gün-bir Pazar sabahı kiliseye giderken— paltoyu giymeyi doğrudan doğruya reddettim, tatsız bir hava esti. Babam kulağıma bir tokat patlattı, fakat işe yaramadı. Beni kiliseye paltosuz götürmek zorunda kaldılar. Her zaman paltoyu giyeceğimi umdular, ama hep aynı hikâye tekrarlandı durdu. Bu paltom yüzünden kaç kez sopa yedim, fakat inadımdan dönmedim.

O kış, annem, yaşlı bir yakınımızı ziyaret etmek için beni Strassburg'a götürdü ve bu fırsattan yararlanarak bana bir kasket almak istedi. Büyük, güzel bir mağazada birçok kasketi denediler ve sonunda annemle tezgâhtar kadın, bir denizci başlığı üzerinde karar kıldılar. Fakat evdeki hesapları çarşıya uymadı. Kasket hiç hoşuma gitmemişti, çünkü köy çocuklarından hiç biri denizci başlığı giymiyordu. Bana ya o başlığı, ya da daha önce denedikleri kasketlerden birini almam için baskı yapıyorlardı. Bir ara öyle bir hırsa kapıldım ki, mağazadaki herkes başımıza üşüştü.

Sonunda tezgâhtar kadın: "Peki ne türlü bir kasket istiyorsun, salak oğlan?" diye bağırdı. "Sizin yeni moda kasketlerinizden değil, köy çocuklarının giydiği gibisinden istiyorum."

dedim. Mağazadaki kızlardan biri gönderildi, depodan, kulakların üzerine kadar çekilebilen kahverengi bir kasket getirdi. Zavallı annem ahmak oğlu yüzünden, bazı acı sözlere ve horgören bakışlara dayanmak zorunda kalırken, ben, kasketi, yüzüm sevinçten parlayarak başıma geçirdim. Benim yüzümden kent halkının önünde annemin kınanmasına üzüldüm, fakat o, beni paylamadı; bütün bunların arkasında, gerçek bir sebep olduğundan şüpheleniyormuş gibi bir hâli vardı.

Bu çetin savaş, köy okuluna gittiğim dönem içinde sürüp gitti ve sadece benim yaşantımı değil, babamın yaşantısını da zehir etti. Köy çocukları başka türlüsünü giymedikleri için, parmaksız eldiven giyerdim ve Pazar'dan başka günlerde, dışarıya tahta nalınlarla çıkardım. Çünkü köy çocukları deri botlarını, sadece Pazar günleri giyerlerdi. Ne zaman bir konuk gelse, benim adam gibi giyinmem konusunda bir savaş başlardı. Evde, gerçekten her bakımdan baş eğerdim, fakat ne zaman bir muhallebi çocuğu gibi giyinip dışarı gitmek söz konusu olsa, ben, babasını kudurtan dayanılmaz bir yaratık, kulağına tokat yiyen ve kilere kapatılan yürekli bir kahraman olurdum. Evdekilere karşı böyle tersleşmek, bana gerçek bir acı verirdi. Bir yaş büyüğüm olan kız kardeşim Louise, benim asıl düşüncemin ne olduğunu anlıyordu ve oldukça cana yakındı.

Köy çocukları, onların yüzünden neler çektiğimi hiç bir zaman bilmediler. Onlara ben-

zemek için yaptıklarımı, hiç bir heyecan göstermeden kabul ettiler ve aramızda ne zaman ufacık bir anlaşmazlık çıktıysa, beni çirkin bir sözle "muhallebi çocuğu" sözüyle yaraladılar.

KÖY OKULUNDA

Hayat okulunun öğrettiği en güç derslerden birini, bir arkadaş ihanetini ben, okul yıllarımın ilk zamanında görmek durumunda kaldım. Şöyle oldu: "sakat" sözcüğünü ilk kez işittiğim zaman, ne demek olduğunu pek anlamadım, fakat bu sözcük bana, özel, yoğun bir tatminsizliği anlatmaya yarayan uygun bir deyim gibi göründü ve ilerde kulanmak için kafamın bir köşesine yazdım. Yeni öğretmen bayan Goguel gelmişti. Onu henüz pek sevememiştim ve bu yüzden, o esrarlı sözcüğü kendisine yürekten yakıştırıverdim. Bir gün en yakın arkadaşımla hayvan güderken, bayan Goguel'in "sakat" olduğunu, fakat bunu kimseye söylememesini ona sır olarak fısıldadım. O da kimseye söylememeye söz verdi.

Aradan fazla bir süre geçmemişti. Bir gün okula giderken onunla tartışmaya tutuştuk ve tam merdivenlerde bana şöyle fısıldadı:

"Pek güzel!... Şimdi bayan Goguel'e, senin onu "sakat" diye çağırdığını söyleyeceğim." Bu korkutmayı pek ciddiye almadım, çünkü böyle bir hainlik pek yapılamazdı. Fakat o, ders arasında öğretmenin masasına gitti: "Öğretmenim, Albert size sakat diyor." dedi.

Öğretmen, bu çirkin iddia ile neyin kastedildiğini anlamadığı için hiç bir şey olmadı, fakat ben olan bitenin dehşetini kavrayamıyordum. Bu ilk ihanet dersi, hayattan beklediklerimi, ya da hayata dair düşüncelerimi bin parça etti. Şoktan, haftalar sonra kurtuldum. Fakat hayat hakkında birşeyler öğrendim; yeni darbelerin durmadan kanattığı, bu hepimizi inciten acılı yarayı benliğimde taşıdım. O zamandan sonra daha ağır darbelerle karşılaştım, fakat hiç biri bu kadar acı verici olmadı.

Okula gitmeden önce, babam bana, eski bir salon piyanosunda müzik dersleri vermeye başlamıştı. Fakat ben, notayla pek çalışmadım; daha çok notasız çalmak, şarkıları ve kilise ilâhilerini kendi buluşumla yeniden biçimlendirmekten hoşlanıyordum. Ancak müzik dersinde öğretmen, kilise ilâhilerini her zaman, tek parmakla ve tek sesle çalıyordu. Bunu zevkli bulmuyordum. Bir gün ders arasında ona, niçin ilâhileri, hakkını vererek, armoniye uygun biçimde çalmadığını sordum. Sonra bir sanat heyecanı içinde, küçük orgun başına geçtim ve ona, kafamdan uydurduğum bir parçayı, çok sesli olarak, baştan sona çaldım. Bundan sonra onunla dost olduk. Bana başka bir gözle bakar oldu. Fakat kilise ilâhilerini, yine de tek parmakla çalmaya devam etti. Onun yapamadığı bir şeyi yapabildiğimi farketmiştim ve o zamana kadar doğal bir biçimde sahip olduğum bir şeymiş gibi saydığım yeteneğimi, onun önünde göstermekten utanç duydum.

Ondan sonra, okuma-yazma öğrenmekte en ufak bir güçlükle karşılaşmayan sessiz ve hülyalı bir öğrenci oldum.

Okuldaki ilk yıldan kalma bir olay daha vardır. Okula başlamadan önce babam bana, İncil'den birçok hikâye anlatmıştı. O hikâyelerden biri "Tufan" dı. Yaz ayları pek yağışlı geçiyordu. Babamı şu düşüncemle pek şaşırtmıştım: "Hemen hemen kırk gün, kırk gecedir yağmur yağdığı halde, niçin, sular evleri örtmüyor, dağların tepesine doğru yükselmiyor?"

"Evet, yani o zaman" diye cevap vermişti babam, "dünyanın başlangıcında yağmur damla damla yağmamıştı. Kovadan dökülür gibi idi."

Bu açıklama, düşüncelerimi aydınlatmıştı. Okulda, öğretmen "tufan" hikâyesini anlattığı zaman, hikâyedeki ve o günkü yağmur arasındaki farkı açıklamasını sabırla bekledim. Fakat buna dokunmadan geçti. O zaman kendimi daha fazla tutamadım. "Öğretmenim" diye bağırdım yerimden, "Hikâyeyi doğru olarak anlatmak zorundasınız." Ve sus demesine vakit bırakmadan devam ettim:

"O zaman yağmurun damla damla yağmadığını, kovadan dökülürcesine yağdığını söylemek zorundasınız."

Sekiz yaşındaydım, babam, isteğim üzerine bana, "Yeni Ahit" kitabını vermişti. Şevkle okudum. Beni en fazla ilgilendiren hikâye,

"Doğu'nun Üç Bilgesi" (2) adlı hikâyeydi. Kendi kendime, İsa'nın anası-babası, bu adamlardan aldıkları altınları ve öteki kıymetli şeyleri ne yaptılar acaba, diye sordum. Bunları aldıkları halde, nasıl yoksul olabilirlerdi? Ayrıca, "Doğu'nun Üç Bilgesi" nin. çocuk İsa hakkında, bir daha endişe duymamaları, bana anlaşılmaz geliyordu. Beytlehem çobanlarının hıristiyanlığı benimsediklerine dair herhangi bir kayıt bulunmayışı da üzerimde sert bir şok etkisi bıraktı.

MÜZİK ZEVKİ

İkinci sınıftayken, haftada iki defa güzel yazı dersine giderdik. Yazı öğretmenimiz, daha

(2) Matta İncil'ine göre İsa doğduktan sonra, Doğudan bazı müneccimler Yeruşalim'e giderler ve yahudilerin kıralının nerede doğduğunu sorarlar. Yeruşalim Kıral'ı Hirodes, bunu duyduğu zaman telâşlanır. Bütün başkahinlerini ve yazıcılarını çağırarak, Yahudi Kıralı'nın nerede doğduğunu bildirmelerini ister. Onlar da Kıral'a, Mesih'in Yuhidiye Beytlehem'inde doğduğunu söylerler. Bunun üzerine Hirodes Üç Bilge kişiyi Baltazar, Melkyor ve Gaspar'ı yanına çağırır: «Gidin ve çocuk hakkında iyice araştırın. Onu bulduğunuz zaman bana haber verin ki, ben de gelip ona secde kılayım» der. Doğu'nun Üç Bilgesi, bu buyruk üzerine yola çıkarlar. Önleri sıra bir yıldız yürüyüp gitmektedir. Yıldız Beytlehem'e kadar onların önünde gider ve bir evin önünde durur. Doğu'nun Üç Bilgesi eve girerler ve Mesih İsa'yı görürler. Yere kapanıp secde ederler, hazinelerini açarak ona armağanlar verirler. Ancak gördükleri bir rüya üzerine, Hirodes'in yanına dönmezler ve yurtlarına, başka yoldan giderler. İsa'nın babası Yusuf'da bir rüya görür. Melekler ona: «Kalk anasını ve çocuğu al, Mısır'a kaç. Çünkü Hirodes, çocuğu, yok etmek için arayacaktır.» derler. Yusuf bunun üzerine Mısır'a kaçar ve Hirodes'in ölümüne kadar orada kalır. (Çevirenin notu.)

büyük çocuklara, bizim dersten önce müzik dersi veriyordu. Bir gün, ilk okuldan erken çıkmış ve yazı dersine gelmiştik. Sınıfın dışında beklememiz gerekiyordu. Büyük çocuklar "Derenin aktığı değirmende oldukça düşünceli oturuyordum" şarkısı ile onu kovalayan "Güzel orman, seni kim yetiştirdi?" şarkısını söyleyince, düşmemek için duvara dayandım. Armoninin güzelliği beni iliklerime kadar heyecanlandırdı. Orkestra çalgılarının ilk defa beraber çaldığını işitmekten duyduğum hazdan, hemen hemen bayılacaktım.Ancak, çeşitli ton nitelikleriyle kemanı güzel bulmadım ve onu, zamanla yavaş yavaş sevdim.

BİSİKLET

Köy okulunda iken, bisikletin ortaya ilk çıkışına tanıklık etmişimdir. Sürücülerin, yüksek tekerlekler üzerinde nasıl gittiklerini, atları nasıl ürküttüklerini pek çok işitmiştik. Bir sabah, ders arasında, okul bahçesinde oynarken, yarışçılardan birinin, köy yolundaki hana indiği haberi geldi. Okul-mokul unutuldu, oraya doğru bir koşu kopardık, dışarda bırakılan yüksek tekerleklerin önünde, ağzımız hayretten açık durduk.. Orada gezgincinin şarabını bitirmesini bekleyenler arasında, büyükler de vardı. Sonunda herkes, golf pantalon giymiş yetişkin bir insanı görerek gülmeye başladı. Sonra adam bir anda bisikletin üstüne oturdu ve sürmeye başladı.

Yüksek tekerlekli bisikletlerin çıkışından kısa bir süre sonra, aşağı-yukarı 1885 de küçük tekerlekli bisikletler sökün etti. Bunlara "kanguru tipi" denirdi. Bunlardan sonra da ilk güvenilir bisikletler çıktı. Ancak, bu sonuncu tip bisikletlere ilk binenlerle, yüksek tekerlekli bisikletlere binecek kadar yürekli olmadıkları için alay edilirdi.

Cimnazyum'un sondan bir önceki sınıfında iken, çok uzun zaman özlediğim bisiklete kavuştum. Bisikletin parasını, 18 ay boyunca küçük öğrencilere matematik dersi vererek biriktirmiştim. Bisikleti eskiciden aldım. Bana 230 Marka mal oldu. O zamanlar, bir papaz çocuğunun bisiklete binmesi pek hoş görülmezdi. Bereket versin babam, böyle bir ön yargının üstündeydi. Ayrıca benim bu kendini beğenmiş davranışımda hata bulmak isteyen de yoktu.

Strassburg'un ünlü şarkiyatçısı ve din bilgini Edward Reuss, öğrencilerinin bisiklete binmesine izin vermezdi ve ben, 1893 de S. Thomas Enstitüsüne bisikletle gittiğim zaman, müdür Errichson, buna, profesör Reuss öldüğü için ses çıkarmayacağını söylemişti.

Bugünün gençleri, bisikletin ortaya ilk çıkışının, bize ne ifade ettiğini, pek güç anlayabilirler. Bisiklet bize, o güne kadar düşünülmeyen, doğayı yakından tanıma olanaklarını sağladı ve ben bu olanakları özgürce ve zevkle kullandım.

Bu ilk bisikletten başka, ilk domatesleri de hatırlarım. Komşumuz Leopold, bahçesinde yetiştirdiği o kırmızı şeyleri, büyük bir yenilik olarak bize getirdiği zaman altı yaşında kadardım. Bu armağan annem için, şaşırtıcı oldu. Çünkü bunları nasıl pişireceğini bilmiyordu. Kırmızı sos sofraya geldiğinde, o kadar az istekli çıktı ki, çoğu çöp tenekesine döküldü. Domates, Alsace'da evlere ancak 1880 lerin sonunda girdi.

BÖLÜM II

BABA OCAĞI VE TATİLLER

NOEL VE TEŞEKKÜR MEKTUPLARI

Babamın çalışma odası, dünyanın en rahatsız yerlerinden biriydi. Kesin olarak zorlanmadıkça, onun çalışma odasına adımımı atmamışımdır. Odaya yayılan kitap kokusu soluğumu keserdi. Babamın sürekli olarak masa başında oturup çalışması, birşeyler yazması, bana son derecede doğa dışı gelirdi. Buna nasıl edip de dayandığını bir türlü anlayamazdım ve bir öğrenci ya da onun gibi bir yazar olmamaya and içerdim. Babamın bu sürekli çalışma ve yazma nöbetlerine; onun Kilise Postası'nda ve takvimlerde basılan "Köy Hikâyeleri" nin ne sevimli şeyler olduğunu anlayacak yaşa geldigim yıllarda, öğrencilik yıllarımda biraz sempati duyabildim ancak. Babamın örnek aldığı kişi, İsviçre'li papaz ve tanınmış yazar Jeremiah Gotthelf'di. Fakat babam, Gotthelf'den daha ihtiyatlıydı. Farklı karakterleri anlatmak

amacıyla örnek olarak ele aldığı kişileri, belki tanınırlar düşüncesiyle tanımlamaktan titizlikle kaçınırdı.

Yıllardan bir yıl, babamın çalışma odasını görmek zorunda kaldım. Noel'le yeni yıl arasında bir gündü. Kahvaltıdan sonra babam:

"Bugün" dedi, "mektuplarımızı alırız. Siz Noel armağanlarınızı görürsünüz. Fakat ne zaman teşekkür mektubu yazmak gerekse, çok tembelleşiyorsunuz. Hepiniz oturup teşekkür yazacaksınız. Asık surat görmeyeyim."

Kızkardeşlerimle, babamın çalışma odasında oturup, kitap yüklü havayı içime çekerek, babamın kalem cızırtısını dinleyerek; aklım kilisenin arkasındaki yolda kızakla kayan okul arkadaşlarımda, halalara, teyzelere, amcalara, dayılara, vaftiz babama, vaftiz anama ve Noel armağanı yollayan öteki yakınlarıma mektup yazmak zorunda olduğum saatler!.. Ve ne mektuplar!.. Bütün hayatım boyunca, kalemim, o günden beri, böyle bir görevle hiç bir zaman yüz yüze gelmemiştir. Şüphesiz bütün mektuplarda aynı sözler vardı ve her mektup üç bölümü kapsıyordu:

1 — Armağan için, onu hepsinden çok sevdiğime dair yemin ederek teşekkürler.

2 — Bütün armağanların bir listesi.

3 — Yeni yıl için iyi dilekler.

Kapsamının bu olmasına karşın, bütün mektupların, ayrı bir deyişle yazılması zorunluydu. Mektupların hepsinde, armağan listesinden, iyi yıl dilekleri bölümüne geçişte uy-

gun bir dil kullanmanın korkunç güçlüğü baş gösterirdi. Her mektubu, gönderilen kişiye göre yüceltici bir sözle bitirme zorunluluğuna gelince... Ondan hiç söz etmesem daha iyi olur...

Önce her mektubun bir taslağı yazılır, babaya gösterilirdi. Sonra o taslağı geliştirme işine girişilir, en sonunda da mektup temiz bir kâğıda hatasız, silintisiz yazılırdı. Çoğu zaman yazmak zorunda olduğum altı ya da yedi mektuptan, daha henüz birini başımdan savmak fırsatını bulamadan yemek saati gelir çatardı. Yıllar boyu, Noel'le yeni yıl arasındaki günlerde yemeğimi, göz yaşlarımla tuzlamışımdır. Noel günü armağanlar dağıtıldıktan sonra; yazılması zorunlu, kaçınılmaz mektupları düşünerek ağlamaya başlamışımdır.

Kızkardeşim Louise, mektupları birbirinden farklı yazmakta ve armağan listesinden iyi yıl dilekleri bölümüne geçişte, uygun deyişler bulmakta, benden çok ustaydı. Onun mektup yazma yeteneğine karşı duyduğum hayranlığı, başka hiç kimseye karşı duymazdım.

Teşekkür mektupları yazma zorunluluğunun, çocukluğumda, çalışma odalarına ve mektup yazmaya karşı içime sindirdiği korku, yıllarca sürdü. Sonradan koşulların beni getirdiği durumda, alışılmamış bir genişlikte haberleşmeyi sürdürmek zorunda kaldığım halde, mektubun sonunda, yeni yıl için iyi dileklerin söylenmesine, uygun bir biçimde nasıl geçileceğini hâlâ öğrenemedim. Bu yüzden, ne zaman bir dayı ya da vaftiz babası olarak birine bir

noel armağanı göndersem, armağanı yolladığım kişinin bana mektup yazmasını ve teşekkür etmesini yasaklarım. Noel'le yeni yıl arasında, çorbalarını, benimki gibi göz yaşlarıyla tuzlamasınlar diye... Bugün bile, babamın çalışma odasında rahat edemiyorum.

Noel haftası, babamızın bize sert davrandığı tek haftaydı. Öteki zamanlar, o bizi, bir çocuğa verilebilecek kadar özgürlüğümüzle başbaşa bırakırdı ve biz onun bu iyi davranışını takdir eder, yürekten mutlu olurduk. Yaz tatillerinde, haftada iki ya da üç defa bizimle dağlara gelir, bütün gün yanımızda kalırdı. Bir demet yaban gülü gibi büyüdük.

Üçüncü sınıftayken, "Büyük Okul" a İltis Baba'nın sınıfına gittim. İltis baba çok iyi bir öğretmendi. Kendimi yormadan, ondan çok şey öğrendim.

Bütün hayatım boyunca, öğrenime köy okulunda başlamış olmaktan büyük memnunluk duymuşumdur. Öğrenimim sırasında, kendimi köy çocuklarıyla ölçmek durumunda kalışım ve benden eksik bir yanları olmadığını açıkça görüşüm, benim için çok iyi olmuştur. Böylece. doğrudan doğruya Cimnazyum'a giden çocukların çoğunda kendini gösteren bir yanlış sanının kurbanı olmamışımdır. Bu gibi çocuklar, birbirlerine, aydın tabaka çocuklarının, yamalı çorap ve tahta nalınla okula giden çocuklardan daha bilgili olduklarını söylerlerdi. Bugün bile; ne zaman köyde ya da bir çiftlikte eski okul arkadaşlarımla karşılaşsam, hemen,

onlardan geri kaldığım noktaları hatırlarım. Biri, zihin hesabında gayet ileriydi, biri yazı dersinde pek az yanlış yapardı, üçüncüsü tarihleri asla unutmazdı, bir başkası, coğrafyada hep öndeydi, biri —sizden söz ediyorum Fritz Schöppeler— okulun müdüründen bile iyi yazı yazardı. Bugün bile belleğimde o zamanlar bana üstün olan yönleriyle taptaze durmaktadırlar.

DOĞA SEVGİSİ

Dokuz yaşındayken Münster'de orta okula (Yunanca öğretilmeyen modern okul) başladım. Her sabah ve akşam dere-tepe, aşağı-yukarı iki mil yürürdüm. Bu yürüyüşleri, Münster'deki okula giden öteki çocuklardan ayrı, tek başıma yapmak hoşuma giderdi. Böylece düşüncelerimle başbaşa kalırdım. Bu yürüyüşlerle sonbaharın, kışın, ilk baharın ve yazın tadını çıkarırdım. 1885 yazında, Yukarı Alsace'daki Mülhausen'e, Cimnazyum'a gitmem kararlaştırıldığı zaman, gizlice ve saatlar boyunca kaderime ağlamıştım. Sanki doğadan koparılıp alınıyormuşum gibi bir duyguya kapılmıştım.

Münster'e gidiş-gelişimde tanımayı öğrendiğim doğanın güzellikleri, duygularımı bir şiire dökecek kadar şevke getirdi beni. Fakat iki, ya da üçten çok kafiye bulamadım. Bir, ya da iki defa vadinin öte yanında yükselen tepenin ve üstündeki şatonun resmini çizmeye kalkıştım. Fakat onu da beceremedim. Ondan

sonra da bu güzelliklere, sadece bakmakla yetindim. Bir daha ne resmini çizmeye, ne şiirini yazmaya kalkıştım. Sadece beste yapmakta yaratıcı bir güce sahip olduğumu anladım.

KARAKTER

Orta okulda din dersi, ünlü din adamı ve kendi yönünden, ortanın üstünde bir konuşmacı olan papaz Schäffler tarafından verilirdi. İncil'deki hikâyeleri, büyüleyici bir etkiyle anlatabilirdi. Yusuf'un kendini, kardeşlerine tanıtışı hikâyesini (3) anlatırken, masanın başında

(3) Eski Ahit'in Tekvin bölümündeki efsaneye göre, kardeşleri, Yusuf'u, kölecilere satarlar. Mısır'a götürülen Yusuf'u, Mısır'lı Askerlerin Komutanı Potifar satın alır. Kendisine büyük bir güvenlik duyduğu için, evin yönetimini tamamen ona bırakır. Yusuf yakışıklı bir insandır. Potifar'ın karısı, Yusuf'u, kendisiyle yatmaya zorlar. Amacına ulaşamayınca da kocasına, Yusuf'un kendisine sarkıntılık ettiğini söyler. Yusuf zindana kapatılır. Aynı zindana, bir süre sonra, Firavun'un sakisi ve ekmekçisi de atılır. Orada Yusuf, her ikisinin gördüğü rüyaları tabir eder ve bu doğru çıkar. Aradan iki yıl geçtikten sonra, Firavun bir rüya görür. Yedi zayıf inek, yedi semiz ineği yer. Bunu kimse tabir edemez. Saki, zindandaki Yusuf'u sahiç verir. Yusuf, yedi yıl bolluk, yedi yıl kıtlık olacağını bildirir ve bolluk yıllarında, yiyecek stoku yapılmasını söyler. Firavun Yusuf'u ülkenin başına geçirir. Kenan illerinde de kıtlık başlamıştır. Yusuf'un babası, Benyamin dışındaki on çocuğunu Kenan illerinden Mısır'a gönderir. Yusuf onları tanır, onlar Yusuf'u tanımaz. Hepsinin heybesi buğdayla doldurulur. Ancak Yusuf, onbirinci kardeşin de getirilmesini ister ve kardeşlerden birini, bunu sağlamak amacıyla tutuklar. Öteki kardeşleri dönüp Benyamin'i de alır ve tekrar Mısır'a gelirler. Yusufun evinde yemek verilir. Sonra yine heybeleri buğdayla doldurulur. Yusuf uşağına, gizlice, gümüş kâsesini de Benyamin'in çuvalına koymasını söyler. Onbir kardeş yola revan olduktan sonra, kendilerini gümüş kâseyi çaldıkları gerekçesiyle yakalatır ve Mısır'a getirtir. Orada, kendini onlara tanıtır. (Çevirenin notu.)

nasıl hüngür-hüngür ağladığını, bizim nasıl hıçkırdığımızı, hâlâ hatırlarım. Bana, «Güleç» anlamına gelen «İsaac» adını takmıştı. Gerçekten çok kolay gülme özelliğimden, okul arkadaşlarımın ders boyunca merhametsizce istismar ettikleri bu zayıflığımdan ötürü, çekmediğim kalmamıştır. Sınıf defterine ne kadar da çok yazılırdı: «Schweitzer gülüyor» diye... Oysa ben canlı değil, tam tersine çekingen ve içine kapalı idim.

Bu içine kapanıklık bana, anamdan geçmiştir. Biz, birbirimize olan sevgimizi sözle anlatma gücüne sahip olmadık. Birbirimize, yüreklerimizi gerçekten açarak konuştuğumuz saatlar, parmakla sayılacak kadar azdır. Fakat biz birbirimizi, konuşmaksızın anlardık.

Ben anamdan, ayrıca, korkunç bir çabuk kızarlığı miras almışımdır. Bu huy anama, çok iyi, fakat çok öfkeli bir insan olan babasından geçmiştir. Bu huyum, oyunlarda da kendini gösterirdi. Ben her oyunu, büyük bir ciddiyetle oynardım ve bir başkası, kendini oyuna bütün benliğiyle vermezse kızardım. Dokuz ya da on yaşındaydım, gevşek bir hasım olan kızkardeşim Adela, oyundaki gevşekliğiyle, çok kolay bir başarı elde etmeme sebep olduğu için, benden dayak yemişti. O günden sonra oyun ihtirasım beni endişelendirmeye başladı ve yavaş yavaş bütün oyunları bıraktım. Oyun kâğıdına elimi sürmeye hiç bir zaman cesaret edemedim. Ayrıca, 1.Ocak.1899 da, daha öğrenci iken, tütün kullanmaktan ebediyen vazgeçtim.

Bu hırslı tabiatımla, çok savaşmak zorunda kaldım. Çocukluğum boyunca ve daha sonraları, hatırladıkça utandığım pek çok şey yaptım.

ANNEMİN BABASI

Annemin, hiç bir zaman tanımadığım babası Schillinger, bir bilim aşığı imiş. On sekizinci yüzyıl ruhu ile doluymuş o. Görevini bitirdikten sonra, yolda kendisini bekleyen halka, siyasi haberleri verir, insan aklının yeni buluşlarını anlatırmış. Eğer gökte görülmesi gereken yeni birşey varsa, teleskobu evin önüne koyar, isteyenin bakmasını sağlarmış.

Köydeki Katolik papaz da onsekizinci yüzyıl ruhunun etkisi altındaymış ve bu ruhun hoşgörüsü sayesinde iki papaz (Katolik papaz ve Schweitzer'in dedesi) kendi evlerinde kardeşçe bir birlik içinde yaşarlarmış. İkisinden birinin, kabul edebileceğinden fazla konuğu gelirse, o, öteki evde, konuğu için bir yatak bulabilirmiş. Eğer biri tatile giderse, öteki, onun cemaatinden hasta olanları, ruhani hizmetten yoksun bırakmamak düşüncesiyle ziyaret edermiş. Ne zaman, paskalya sabahı, katolik papaz ekmek ve şarabı takdis ayinini tamamlayıp, iyi bir paskalya yemeği yemek üzere evin yolunu tutsa, dedem pencereyi açar ve orucun sonuna geldiği için onu kutlarmış.

Bir gece köyde büyük bir yangın olmuş. Alevler, dedemin evini tehdit ettiği için, bütün

eşyayı, Katolik papazının evine taşımışlar. Hatta anneannemin tel çemberli geniş etekliği de, bir gece Katolik papazın yatak odasında kalmış ve ertesi gün eve getirilmiş.

Dedem vaazlarını, üstün bir dikkatle hazırlarmış. Her Cumartesi evde mutlak bir sessizlik hüküm sürermiş. O gün hiç bir konuk kabul edilmezmiş. Ve o zamanlar bir öğrenci olan oğlu, Cumartesi günleri tatil için eve gelmezmiş.

Papaz Schillinger, görünüşe göre biraz sertmiş ve halk ona saygılı davranmak zorunluluğunu duyarmış. Papazla görüşmek isteyen birinin, onun evine siyah palto ve silindir şapka giymeksizin gelebildiği işitilmiş şey değilmiş.

Onun oturduğu ev ve dua ettiği kilise, bugün yerinde yok. Bombalar evi ve kiliseyi yerle bir etmiş, taş taş üstünde kalmamıştır. Kilisenin tam ortasından büyük bir çukur açılmış, ancak kilise duvarına yakın olan papazın mezarı, mucize kabilinden, zarar görmeden kalmıştır.

ALBERT DAYI

Annemin anlattığına göre, onun ölmüş kardeşinin anısına duyulan saygıdan ötürü bana Albert adı verilmiş. Annemin kardeşi-daha doğrusu dedemin ilk evliliğinden doğan üvey kardeşi - Strassburg'daki S. Nicholas kilisesinde papazmış. 1870 de, Weissenburg savaşından sonra, dayım, kentin muhasara edilme-

si ihtimaline karşı, ilaç ve sağlık gereçleri bulmak üzere Paris'e gönderilmiş. Strassburg'daki doktorların derhal ihtiyacı olan şeyleri alabilmek üzere gittiği Paris'de, oradan oraya koşturulmuş. Sonunda, kendisinden istenenlerin pek azını elde ederek, yola çıkabilecek duruma geldiği zaman, kale de tamamen muhasara edilmişmiş. Kenti muhasara eden ordunun komutanı general von Werder, ilâçların kaleye sokulmasına izin vermiş, fakat dayımı esir tutmuş. Muhasaracı kuvvetlerin arasında yaşamak zorunda kalan dayım, cemaatinin, güç bir zamanda kendilerini bırakıp gittiği gibi bir düşünceye kapılabilecekleri endişesiyle çok eziyet çekmiş. Kalbi gayet zayıflamış ve bütün o aylar içinde çektiği heyecan, onu çok hırpalamış. 1872 yazında, Strassburg'da arkadaşlarıyla beraberken, birdenbire düşüp ölmüş.

Annemin böylesine sevdiği bir insana benzeyebilmek düşüncesi, özellikle onun iyi yürekliliği konusunda birçok hikâye dinledikten sonra, zihnimi sık sık meşgûl ederdi. Strassburg'un kuşatılmasından sonra, süt yetersizliği ortaya çıkınca, kendi hakkını, yaşlı, yoksul bir kadına götürürmüş. Dayımın ölümünden sonra bu kadın, sütünü hergün nasıl aldığını anlatırmış.

HAYVANLARA ACIMAK

Aklımın erdiği günden beri, dünyada, çevremde gördüğüm yoksulluk beni üzmüştür. Gençliğin herhangi bir koşula bağlı olmayan

"yaşama sevinci" ni gerçekten tanımamışımdır. Ve inanırım ki, dışardan şen, gaileden uzak görünseler bile birçok çocukta bu böyledir.

Beni özellikle üzen şeylerden biri, çok acı ve eziyet çekmek zorunda kalan talihsiz hayvanlardır. Colmar'da, sakat beygir alıp kesen bir adamın bahçesine biri tarafından çekilirken, bir başkası tarafından sopayla dövülen, topal ve yaşlı bir atın görünüşü, haftalarca aklımdan çıkmamıştır.

Akşam ayinlerinde -bu okula başlamadan önceydi- niçin sadece insanlar için dua etmek zorunda oluşum da, benim için oldukça anlaşılmaz birşeydi. Bu yüzden annem benimle birlikte dua ettiği ve beni "iyi geceler" diyerek öptüğü zaman, bütün yaşayan yaratıklar için, kendi uydurmam olan bir duayı sessizce söylerdim. Şöyleydi o dua: "Ey Ulu Tanrım, soluk alıp veren herşeyi koru ve takdis et; onları bütün şeytanlardan uzak tut ve huzur içinde uyumalarını sağla."

Yedi, ya da sekiz yaşında iken, üzerimde derin etki bırakan birşey oldu. Henry Bräsch ve ben, küçük taşları fırlatabileceğimiz birer sapan yaptık kendimize. İlkbahardaydık, paskalyadan önceki büyük perhizin sonundaydı. Bir sabah Henry bana, "Gel Rebberg'e gidelim, biraz kuş vuralım" dedi. Bu benim için korkunç bir öneriydi, fakat bana güler korkusuyla, reddetmeyi göze alamadım. Henüz çırılçıplak olan bir ağaca yaklaştık. Kuşlar, bizden en ufak bir korku duymaksızın, pek güzel bir

ötüşle, sabahı selâmlıyorlardı. Arkadaşımı, sapanın deri kısmına bir taş yerleştirdi ve bir kızılderili avcı gibi, sırtını kamburlaştırarak nişan aldı. Onun başıyla verdiği buyruğa boyun eğerek, korkunç bir vicdan sızısı içinde ve onun vuracağı kuşu vurmaya and içerek aynı şeyi yaptım. Tam o anda, kilise çanları çalmaya başladı ve çan sesleriyle kuş cıvıltıları birbirine karıştı. Bu, zamanından yarım saat önce başlayan bir uyarma çanıydı ve bana göre, gökten geliyordu. Kuşları kışladım, hepsi, arkadaşımın sapanının erişemeyeceği yerlere uçtular, ben de eve kaçtım. O günden beri, ne zaman çan seslerini duysam, büyük bir heyecan dalgasıyla on emirden biri olan "öldürmeyeceksin" emrini yüreğimin derinliklerine kadar götüren o çan sesini düşünürüm.

O günden sonra kendimi, insanlardan yılma duygusundan sıyırma cesaretini buldum ve o günden beri, inançlarım ne zaman sarsılsa, başka insanların fikirlerine, eskisine bakışla daha az önem veririm. Okul arkadaşlarımın bana gülmesi korkusunu da silmeye çalışmışımdır. "Öldürmeyeceksin, başka yaratıklara eziyet etmeyeceksin" buyruğunun benim üzerimdeki bu ilk etkisi, çocukluğumun ve gençliğimin en önemli olayıdır. Bunun yanında bütün ötekiler önemsiz kalır.

Ben henüz okul sıralarında iken, Phylax adında, açık kahve rengi bir köpeğimiz vardı. Birçok köpek gibi o da bir üniformalıya dayanamaz ve hemen her zaman, postacıya saldı-

rırdı. Ne zaman postacı gelse, adamı ısırmak istediği için, ben köpeği tutmakla görevlendirilirdim. Zaten köpek, daha önce bir polis memuruna saldırdığı için suçluydu. Bu yüzden onu kırbaçla vurarak, bahçenin bir köşesine götürür, postacı gidinceye kadar orada tutardım. Köpek havlayıp dişlerini gösterirken, onun önünde, bir vahşî hayvan bakıcısı gibi durmak ve köşeden kaçmaya çalıştığı zaman, kırbacı şaklatarak engel olmak, bana nasıl büyük bir gurur verirdi, bilemezsiniz. Fakat bu gurur uzun sürmezdi. Akşam üzeri, iki dost olarak yanyana oturduğumuz zaman, onu kırbaçla dövdüğüm için kendimi kabahatli bulurdum. Eğer tasmasından yakalasaydım ve okşasaydım, onu postacıdan uzak tutabileceğimi biliyordum. Fakat mukadder saat tekrar gelip çattığı zaman, vahşi hayvan bakıcısı olmanın zevkli sarhoşluğuna dayanamayıp baş eğerdim.

Tatillerde, bitişik komşunun arabasını kullanmama izin verilirdi. Komşunun doru atı yaşlıydı ve nefes darlığı vardı. Bu sebeple fazla koşturulmazdı. Fakat ben sürücülük gururum uğruna, her seferinde baştan çıkar ve yorulduğunu bilsem bile, kamçılayarak, hayvanı koştururdum. Koşan bir atın gerisinde oturmanın gururu beni çıldırtırdı. Neydi bu zevkin sonu? Eve döndüğümüz zaman, hayvanın koşum takımlarını çıkarırken, arabada oturduğum sırada dikkat etmediğim şeyleri örneğin zavallı hayvanın böğrünün körük gibi nasıl inip kalktığını görmenin, yorgun gözlerine ba-

kıp sessizce beni bağışlamasını dilemenin neresi iyiydi?

Bir defasında da -ben o zamanlar Cimnazyum'daydım ve Noel tatili için köye dönmüştüm- kızak kullanırken, komşu Löscher'in, huysuz köpeği acı acı uluyarak evden dışarı fırlamış ve ok gibi, atın başına atlamıştı. Köpek kızağa sadece oyun olsun diye sıçradığı halde, kamçıyla canını yakmakta haklı olduğumu düşünmüştüm. Hedefim çok iyiydi, kamçı köpeğin gözünde şaklamış ve hayvancağız uluyarak karların içine yuvarlanmıştı. Acı çığlıkları aklımdan çıkmadı; haftalar boyu kulaklarımdan silinmedi.

İki defa da, arkadaşlarım istediği için balık avına gittim. Fakat bu da, oltanın kancasına yem diye takılan solucanlara reva görülen işlem ve yakalanan balıkların ağzından oltanın, burularak çıkarılması yüzünden pek kısa sürdü. Bundan da caydım, üstelik diğer çocukları balık avına gitmekten caydıracak kadar da cesaret buldum.

HAYATA SAYGI

Bana utanç veren bu türlü denemelerden, yavaş yavaş, sarsılmaz bir inanç doğdu. Bu inanç, kaçınılmaz bir gereklilik olmadıkça, başka bir canlıya acı vermeye, ya da onu öldürmeye hakkımız olmadığı; sırf düşüncesizlik yüzünden acıya, ya da ölüme sebep olmanın ne kadar korkunç birşey olduğunu hissetmek

zorunda bulunduğumuz inancıydı. Ve bu inanç, beni, zaman geçtikçe daha da artarak etkiledi. Gittikçe daha çok inandım ki, hepimiz bunu yürekten duyarız, fakat bu inancımızı tanımayı ve uygulamayı, sırf başkaları bize duygulu diyerek gülmesinler diye ve bir ölçüde de, en iyi duygularımızı körlettiğimiz için başaramayız. Fakat ben duygularımı körletmeye ve duygululuk alayından hiç bir zaman korkmamaya and içtim.

Ben hiç bir zaman hayvanat bahçesine gitmem. Çünkü esir hayvanların zavallı görünüşüne yüreğim dayanmaz. Evcilleştirilmiş hayvanların gösterilmesinden iğrenirim. Zavallı hayvanlar, kendilerini hiç düşünmeyen ve onlar için bir duygu beslemekten yoksun olan insanlara birkaç dakikalık bir zevk vermek için ne acılara, ne zalimce bir cezaya katlanmak zorunda kalıyorlar.

BÖLÜM III

EĞİTİM: İKİNCİ DÖNEM

MÜLHAUSEN. LOUİS AMCANIN EVİ

Mülhausen'de, Louis amcayla Sophie yengenin evinde kaldım. Çok geç evlenmişlerdi, hiç çocukları yoktu. Louis amca, babamın, baba bir ana ayrı üvey kardeşiydi ve ayrıca benim vaftiz babamdı. Bu ilişki sebebiyle, bütün Cimnazyum yılları boyunca, evlerinde bir kuruş bile ödemeden kalmama izin verdi. Böylece babamın, çok büyük olabilecek öğrenim giderleri için para harcamaksızın, beni böyle bir okula göndermesi imkân dahiline girdi.

Louis amca ile Sophie yengenin bana böyle bir nimet bahşetmelerinin ne büyük bir şey olduğunu, sonraları anladım. İlk zamanlar, sadece üzerimdeki disiplinin sertliğini görürdüm.

Amcam, Mülhausen'deki ilk okulların müdürüydü. Kilisenin yakınındaki merkez okulunda hayli sıkıntılı bir resmî evi vardı. Eğer yanılmıyorsam, 1855 de, oldukça uzun bir za-

man Napoli'de yaşamış. Fransa ve Almanya'nın sömürgelerini elde tuttukları o sıralarda, Fransız-Alman okulunu yönetmiş.

Amcamın evindeki hayat, en küçük noktalara varıncaya kadar düzenlenmiş bir hayattı. Akşam yemeğinden sonra, okula tekrar gidinceye dek çalışmak zorundaydım. Eğer ev ödevini erkenden bitirirsem, piyanonun başına geçmem gerekti. Sophie yenge, beni piyanonun başına sürüklemek zorunda kaldığı zaman:

"Bilemezsin, büyüdüğün zaman müziğin sana ne kadar yararı dokunacak." derdi.

Gerçekten günün birinde bir hastane kurmak için açılan fon'a para toplama işinde, müziğin bana ne kadar yardım edeceğini aklına bile getiremezdi.

Pazar, kendimi eğlenceye verebildiğim tek gündü. O gün yürüyüşe çıkardık ve yürüyüşten sonra, gece saat 10.00 a kadar, ben okuma hırsımı tatmin ederdim.

OKUMA

Okuma hırsım sınırsızdı. Hâlâ da öyledir. Bir kitabı bir kez elime aldığım zaman, kat'iyen bırakamam, bütün gece oturur okurum. Önce şöyle bir gözden geçiririm, eğer hoşuma giderse, sonuna kadar, iki, üç defa okurum.

Yengeme göre, bu "kitap yutma" korkunç birşeydi. O da okumaktan hoşlanırdı, ama başka türlü... Bir defa, öğretmen olduğu için, her zaman söylediği gibi, "önemli birşey olan üslup

güzelliğinin zevkine varmak" amacıyla okurdu. Her gece, yün, ya da dantel örerken, yanına bir kitap açar, bir saat yemekten önce, iki saat yemekten sonra, tam üç saat okurdu. Eğer üslup güzelse, tığ'ın hareketleri yavaşlardı, tıpkı sürücünün dalga geçtiği zamanlarda, atın yavaşlaması gibi... Sonra, arada bir şöyle çığlıklar atardı:

"Oh!.. Bu Daudet, bu Theuriot ne güzel yazıyor."

"Victor Hugo, nasıl güzel anlatıyor."

Julius Stinde'nin "Buchholtz Ailesi" ni okurken gözlerinden yaş gelinceye kadar gülerdi. Fakat o kitabı, hiç bir zaman on beş dakikadan fazla tutmazdı elinde. Saat on buçuğa gelince, kaldığı yeri işaretler ve kitabı kapatırdı.

Aynı masada oturarak, fakat tamamen farklı zevkler alarak okurduk. Benim eğitimimle pek ilgilendiği için, Sophie yenge, eğer bir kitabı çok çabuk bitirirsem, beni şöyle bir denetimden geçirirdi. Bazen iyilikle, bazan otoriteyle, bazan alay ederek, beni "kitap koklama" huyundan vazgeçirmeyi ve kitapları makûl bir tempo ile okumamı sağlamayı denerdi. Fakat hiç bir söz kâr etmezdi, çünkü hiç kimse, içindeki huylara karşı birşey yapamaz. Onun ifadeleri, benim kanılarımı sarsmaya yetmezdi. Zira ben inanmıştım ki, bir insan, yutarcasına okurken bile üsluba dikkat eder ve iyi yazılmış kitabı, kötü yazılmıştan ayırdedebilir. Çabuk çabuk okurken, eğer birçok cümleyi ve uzun

tasvir bölümlerini atlıyorsam, o kitabın kötü yazılmışlığına karar verirdim. Fakat bir kitap, hiç bir cümlesini okumadan geçemeyeceğim kadar, beni büyülerse, o zaman üslubun iyi olduğuna inanırdım. Bugün de fikrim budur. Her ne hâl ise, yengemin önünde akıllılık gösterilerine girişmemeye dikkat ederdim. Onu, okuma konusunda sinirlendirmekten kaçınmak zorunluydu. Okumaya bir çeyrek saat fazla mı, yoksa eksik mi ayıracağım hususu, tamamen ona bağlı olduğu için, bu konuda beni iyiden iyiye baskı altına almıştı.

GAZETELER

Gazetelerin üzerine kapanmam, yengem için pek tatsız birşeydi. Çalışma düzenine göre, gazeteleri okumak için sadece bir çeyrek saatim vardı. Bu sebeple sofra kurulurken okul ödevini bir yana bırakır, bir anda gazeteleri, Strassburg Post'u, Mülhausen Daily Mail'i, New Mülhausen Times'i adeta kapardım. Sophie yenge, benim gazete okumamı yasaklamak için elinden geleni yapardı, fakat ben, beni özellikle ilgilendiren şeyin politika olduğunu söylerdim ona. Politika demek, çağdaş tarih demekti. Tartışma -o zamanlar onbir yaşındaydım- amcamın önünde olurdu. O yemek sırasında:

"Yakında" derdi, "siyasi haberleri okuyup okumadığını göreceğiz."

Sonra beni yoklardı, Balkanlarda egemen olan prensler kimmiş, onların başbakanlarının

adı neymiş diye... Ardından, son üç Fransız hükümetinin kuruluşunu ona anlatmak zorundaydım. En sonunda da Eugen Richter'in, Reichstag'da (Alman Milli Meclisinde) yaptığı son konuşmayı özetlemem gerekirdi. Bu sınavdan hemen sonra, sadece sofra kurulurken değil, dersimi bitirdikten sonra da gazete okumam gerektiğine karar verilirdi. Bu izni ben, doğal olarak, ruhumu dinlendirmek için gazetelerin edebiyat eklerindeki hikâyeleri okuyarak kullanırdım. Ama herşeyden önce, politika ana sorundu. Ve o günlerden başlayarak amcam bana, yetişkin birine yaptığı gibi davranmaya, yemekte benimle siyaset konuşmaya başlamıştı.

Kamuya ait sorunlarla ilgilenmek heyecanlı bir gazete okuyucusu olan annemden miras kalmıştı bana. Gazetelerin çıkmadığı Noel'den sonraki ilk gün, paskalyanın Pazartesi'si ve paskalyadan sonraki Pazartesi günleri; annemin pek canı sıkılırdı.

Ben dokuz yaşımda kadarken, günlük olayları hevesli bir ilgiyle izlemeye ve o olayları düşünerek yaşamaya başlamışımdır ve amcamın o zaman bana söylediklerinin hepsini çok değerli bulurum.

ARKADAŞLAR VE AHBAPLAR

Amcamın evinde benden başka, Münster papazının kızı olan ve kız okulunda öğretmenlik yapan Anna Schäffer otururdu. O, aklı ve

nazik kişiliğiyle, benim eğitimime, umduğumdan daha yararlı oldu.

Ayrıca okul arkadaşlarımdan Edward Ostier'in evine sık sık gitmek de benim için çok yararlı olmuştur. Çünkü annesi, ortanın çok üstünde bir kadındı. Bundan sonraki birçok yılda da paskalya tatillerinde Ostier, Günsbach'a bizim eve geldi.

Papaz Matthieu'nün evine de sık sık giderdim. Onun, güçlü bir kişiliği olan oğlu ile okulda beraberdik. Bu çocuk da sonradan benim gibi din bilgisi okudu ve Zurich'deki erkek okulunda bütün din derslerini vermeye başladı. Babası olağanüstü iyi yetişmiş, bilgili insanlardan biriydi.

Bunların dışında sık sık gittiğim başka ev yoktu. Yengem, "her kapının ipini çekmeyi" hoş karşılamazdı.

Mülhausen'deki ilk yıllarımda, doğadan bütünüyle koptuğumu ta içimde duydum. Bir kere, güneşli bir Mart günü, son kar parçalarının da eridiği bir sırada, saat dörtte masa başında oturmuş, özlem dolu gözlerle pencereden dışarı bakıyordum. Ev ödevimi yapmak zorundaydım. Aynı odada çamaşır ütüleyen yengem, içimden geçenleri duymuş olmalıydı ki, "Haydi gel, seninle biraz yürüyüşe çıkalım" dedi. Kulaklarıma inanamadım. Buz parçalarının yüzdüğü kanaldan geçerek Rebberg'e çıktık. Yengem eve dönmekten hiç söz etmedi. Eve geldiğimizde, ortalık kararmıştı. Çok konuşmadık, fakat o günden sonra, birbirimizle olan ilişki-

lerimiz hayli farklı bir biçime girdi. Anladım ki, beni çok sıkı yetiştiren bu kadının da bir yüreği vardır ve benim özlemlerimi anlamıştır.

Daha büyüdüğüm zaman, Çarşamba ve Cumartesi günleri, dersimiz olmayan öğleden sonraları yalnız başıma yürüyüşe çıkmama izin verildi. Bu yürüyüşlerde hep kentin güney yanını çevreleyen tepelere çıkar ve Münster vadisinin çevresindeki dağlara özlemle bakardım. Bu gezilerimde, şapkasını elinde taşıyan ve beyaz saçları rüzgârda uçuşan yaşlı bir adamla karşılaşırdım sık sık... Onu, daha önce mimberde görmüştüm, tanıyordum: Mülhausen papazlarından Alsace'lı şair Adolph Ströber idi. Hemen her zaman, evine bir buket yaban çiçeği götürürdü. Zamanla bana bir tanıdığıymışım gibi davranmaya ve yanında yürümemi hoş karşılamaya başladı. Sahici, canlı bir şairle birlikte dolaşmak içimi, gururla dolduruyordu. Rebberg'de arkadaşımın annesi bayan Ostier'in geniş bir bahçesi vardı ve orada çok zevkli saatlar geçirirdim.

SONUNDA ÇALIŞMAYI ÖĞRENDİM

Mülhausen'deki ilk zamanlar, hayalciliğim yüzünden, hiç bir şekilde örnek bir öğrenci olamadım. Hakkımdaki kötü raporlar, daha iyi sonuçlar almama yaramadı, fakat ailemi endişelere sürükledi. Bir papazın oğlu olmam sebebiyle okula ücretsiz kabul edilme olanağı elim-

den az daha alınıyordu. Babamın gelip müdürü görmesi istendi. Müdür babama, belki de en iyi şeyin, beni okuldan almak olduğunu ima etmişti.

Ben, daldığım hayal aleminde, babama verdiğim üzüntünün farkında bile değildim. Tek duygum babamın beni azarlamayışından doğan şaşkınlıktı. Ama babam, bunu yapamayacak kadar şefkatliydi.

O aralık, yeni öğretmen Dr. Wehmann'ın kişiliğinde bir kurtarıcı buldum. İlk birkaç gün içinde hayallerimin sisleri arasından, şu gerçeği açıkça gördüm: yeni öğretmenimiz her derse çok iyi hazırlanarak geliyordu, o derste konunun ne kadarını ele alacağını iyi biliyordu, ve ancak o kadarını anlatıyordu, çalışma defterlerimizi gününde, saatinde geri getiriyordu. Bu disiplinli çalışmayı görmek. üzerimde bambaşka bir etki yaptı. Öğretmenimi gücendirmek bana utanç vereceği için, onu kendime örnek aldım. Üç ay sonra paskalyada karnelerimizi aldığımız zaman, iyi öğrencilerden biriydim. Oysa Noel'de aldığım karne o kadar kötüydü ki, bütün Noel tatilinde annemin, ağlamaktan kan çanağına dönmüştü gözleri. Daha sonra Wehmann, Mülhausen'den Thann'a, ardından Sargemünd'e ve Strassburg'a gittiği halde, ben onu hep arayıp sordum. Ona neler borçlu olduğumu bilirdim. Afrika'dan döndükten ve savaşın bitişinden sonra. ilk gezilerimden birini, onu aramak için yaptım. Fakat bulamadım. Bana söylendiğine göre, açlık onun sinirlerini

mahvetmiş ve intiharına sebep olmuştu. En küçük konularda bile kendini belli eden derin bir görev duygusunun, büyük bir öğretici etkisi olduğu ve bu duygunun, hiç bir öğütün ve hiç bir cezanın yapamadığı şeyleri yaptığı, öğretmenim sayesinde, bende sağlam bir inanç haline gelmiştir. Bu inancın doğruluğunu, bir eğitimci olarak, yapmak zorunda olduğum her işde ispatlamaya çalışmışımdır.

MÜZİK DERSLERİ

Mülhausen'deki müzik öğretmenim de başlangıçta bana ders vermekten memnun değildi. Adı Eugen Münch olan bu öğretmen, Berlin'deki konservatuvardan henüz gelmişti. "Albert Schweitzer içimde bir yaradır" derdi. Böyle demesinin sebebi, bir ölçü içinde, yengemin, beni piyano başında geçirmeğe zorladığı saatlarda, öğretmenimin verdiği parçaları, notası notasına çalmayı öğrenecek yerde, aklımdan her çeşit müzik parçaları uydurarak geçirmem ve bir ölçü içinde de öğretmenimin karşısında, gerçek bir istekle çalmaktan çekinmemdi. Güzel bir müzik parçası çalarken duyduğum herşeyi ona açıklayamıyordum. Müzik öğrencilerinin çoğunun da aynı şeyi duyduklarından eminim. İşte bu yüzden öğretmenimi "odun gibi" çalışımla kızdırıyordum. Müzik eserlerini "odun gibi" çaldığım kanısı, henüz onda bir ön yargı halinde sürüp giderken, bir gün, yine Mozart'ın bir sonatını çok kötü çaldım. Öfkey-

le, Mendelssohn'un mi natürel bir şarkısını çıkardı:

"Aslında böyle güzel bir müzik parçası verilmesine layık değilsin. Göreceksin tıpkı ötekiler gibi, bu şarkıyı da berbat edeceksin. Eğer bir çocukta duygu diye birşey yoksa, ben veremem ki..." dedi.

Kendi kendime:

"Oho!... Ben de duygu olup olmadığını gösterirm. diye düşündüm. Ve bütün hafta yalnız başıma sık sık çaldığım bu parçayı, dikkatle çalıştım. Hatta, o zamana kadar kimsenin bana yaptıramadığı birşeyi bile yaptım: Hangi notayı parmağımla vurmam gerektiğini deneyerek buldum ve notaların üzerine yazdım. Ertesi ders gam çalışmaları ve egzersizler bitince, bütün gücümü topladım ve şarkıyı, içimden geldiği gibi çaldım. Öğretmenim fazla birşey söylemedi, fakat elleriyle omuzlarımı sıkıca tutarak, beni piyanodan kaldırdı, aynı şarkıyı benim için yeni olan bir başka biçimde çaldı. Bundan sonra bana, Beethoven'den bir parça verdi. Birkaç ders sonra da Bach'a başlıyacak kadar değerli bir öğrencisi olmuştum. Birkaç ders sonra, konfirmasyon ayinimin ardından(1) S. Stephen's kilisesindeki büyük, güzel orgda ders almama izin verileceğini söyledi. Böylece, çok uzun zamandan beri içimde beslediğim bir gizli istek gerçekleşmiş oluyordu.

(1) Konfirmasyon ayini, protestanlıkta, çocuğun 14 yaşlarına geldiği zaman, Hıristiyan dininin ilkelerine bağlı olacağını bilinçli olarak belirtmesi amacıyla yapılan törendir. (Çeviren)

Annemin babası, Mülbach papazı Schillinger, orglarla ve org yapımıyla çok ciddi şekilde ve içten ilgiliydi. Ne zaman bir yabancı kente gitse, ilk işi, oradaki orgları görmek olurdu. Lucern'de Üniversite kilisesinin orgu yapılırken oraya gitmiş, org yapıcı Haas'ın şaheserinin tadını çıkarmak, orgun yapılışını izlemek üzere, günlerce kilisede kalmıştı. Söylendiğine göre, irticalen çok güzel parçalar çalardı. Bu tanrı vergisi, babamda da vardı. Çocukken, babamı, alacakaranlıkta, saatlar boyu dinlemişimdir. Dedem Schillinger'den kalan, eski salon piyanosunun başına geçer ve bütün hayal gücünü alabildiğine salıverirdi. Fakat hiç bir zaman Bach müziğini sevmemiştir.

İltis babanın nezaketine şükürler olsun. Çünkü yerini dolduracak birini bulduğu için çok mutluydu ve ben henüz çocukken Gunsbach kilisesindeki orgu kullanmama izin verilmişti. Dokuz yaşındayken de ayinlerde, onun yerini almıştım. Fakat pedalların, üç klâvye ve 62 durakla beraber bilimsel biçimde kullanılışını, büyük bir organist'in Eugen Münch'ün elinde, onbeş yaşında iken öğrendim. İyi talihime güçlükle itibar edebilirdim.

On altı yaşımda iken, ayinlerde, Eugen Münch'ün yerini almama izin verildi. Bundan kısa bir süre sonra da bir konserde, ilk defa org başına geçtim. Öğretmenim, kilise korosuyla icra edilen Brahms'ın Requiem'ine orgla eşlik etmeyi bana bırakmıştı. O zaman, ilk olarak, orkestranın ve koronun sesine karışan

orgun özel tonunu, sel gibi akmaya bırakma sevincinin ne demek olduğunu anladım. O günden sonra da bu sevinci çok sık tatmışımdır. Fakat ne yazık. Mülhausen'de S. Stephen's kilisesindeki eski güzelim org. Eugen Münch'ün ölümünden sonra barbarca bir modayla modernleştirildi ve o güzelim ses tonu bütün bütün kayboldu.

KONFİRMASYON

Konfirmasyon ayini için hazırlanmak üzere, kendisine büyük bir saygı duyduğum papaz Wennagel'e gönderilmiştim. Fakat ona pek açılmadım. Çalışkan, gayretli bir adaydım. O iyi insan, hiç bir zaman, kalbimde neler olup bittiğinden şüphe duymadı. Talimatları fevkâlâdeydi, ancak beni derinden ilgilendiren birçok soruyu cevapsız bıraktı. Ona ne kadar da çok soru sormuştum.

Bir noktada fikirlerim, kişiliğine o kadar saygı duymama rağmen, ondan ayrıldı. İmana teslimiyette bütün mantığın susturulması gerektiğini anlatmak istedi. Fakat ben inanmıştım ki -hâlâ da öyleyimdir- hıristiyanlığın temel ilkeleri mantık yoluyla ispatlanmak zorundadır, başka bir metotla değil.. Kendi kendime, mantık bize, en yüksek din ilkeleri dahil, herşeyi, onun etki alanına getirebilelim diye verilmiştir, diyordum. Ve bu kesinlik, içimi sevinçle dolduruyordu.

Hazırlık döneminin son haftalarında, pa-

paz Wennagel, içimizden birkaçını, dersten sonra konfirmasyon ayini hakkında tek tek konuşmak üzere alıkordu. Benim sıram gelince, sorular sorarak, kutsal zamana, hangi düşünce ve kararlarla gitmekte olduğumu öğrenmeye çalışırdı. Ben çekinmeye ve kaçamak cevaplar vermeye başlamıştım. Kalbimin içindekileri öğrenmesine müsaade etmek, bana imkânsız görünüyordu. Konuşmamız üzüntülü bir biçimde sona ermişti, bana soğuk şekilde, gidebileceğimi söylemişti. Papaz Wennagel, benim hakkımda derinden derine endişeye düşmüş ve yengeme, konfirmasyon ayinine, kayıtsızlık içinde gitmekte olduğumu haber vermişti. Gerçekte, kutsal ayin zamanıyla o kadar çok etkilenmiştim ki, hemen hemen hasta gibiydim. Paskalyadan önceki Pazar günü bütün arkadaşlar, alay halinde kiliseye girdik. Eugen Münch, Hendel'in Messiah'ından bir şarkı çalıyordu. İçimdeki düşüncelerle olağanüstü bir uyuşma halindeydi o müzik.

Strassburg'daki S. Nicholas's kilisesinde papaz yardımcısı olarak ben de on yıl boyunca, çocuklara konfirmasyon ayini için talimat vermişimdir. Aralarından biri kayıtsız göründüğü zaman, derhal eski aziz papaz Wennagel'i ve kendi halimi düşünür ve çocukların kalbinden, başkalarının sandığından daha çok şey geçtiğini hatırlardım.

Ayrıca çocuklara, kendilerini üzen herhangi birşey olduğu zaman, bana gelebileceklerini hissettirmek için de her zaman çok uğraşmı-

şımdır. Haftada iki günü, onların bana sordukları soruları cevaplandırmaya ayırmıştım.

KİLİSE AYİNLERİ

Mülhausen'deki ilk yıllarımda, Günsbach-'daki kiliseyi, babamın vaazlarını ve hayatım boyunca alışkın olduğum ayinleri çok özlemiştim.

Babamın vaazları beni çok etkilerdi. Çünkü babamın kürsüde söylediklerinin ne kadarının kendi hayatının ve başından geçenlerin bir parçası olduğunu bilirdim. Her Pazar halka, kendi kalbini açmanın, onun için ne büyük bir çaba, hatta ne büyük bir mücadele olduğunu görürdüm. Daha köy okulunda okuduğum sıralarda, babamın verdiği vaazları hâlâ hatırlarım.

En çok sevdiğim ayinler, öğleden sonra yapılanlardı. Günsbach'da iken bunların birini bile kaçırmazdım. Bu ayinlerdeki, içten ve özden tapınmalarda, babamın yalın ve süssüz dua edişi, gerçek değerini gösterirdi ve bu kutsal günün artık sona ermek üzere olduğu düşüncesinin verdiği üzüntü, bu ayinlere ayrı bir vekar katardı.

Bir çocuk olarak katıldığım ayinlerden, onlarsız, yaşantımı anlayamayacağım, bir gurur bir sessizlik ve kendini dinleme ihtiyacı kazandım. Bu yüzden çocukların, biraz anlayacak yaşa gelene kadar, büyüklerin ayinlerine alınmamaları düşüncesini savunanlara katılamam. Önemli olan, çocukların anlamaları değil, cid-

di ve vakur olan bir şeyi duymalarıdır. Çocuk için ayinin anlamı, büyüklerinin bağlılığını görmesi ve bu bağlılıktan kendine bir pay çıkarmasıdır.

Ben din misyonuna olan ilgimi de Günsbach'daki öğle sonrası ayinlerine bağlarım. Her ayın ilk Pazar'ı, babam bize misyonerlerin yaşantı ve çalışmalarını anlatırdı. Birçok Pazar günü arka arkaya bize, Güney Afrika'daki Basutos'da misyoner olarak çalışan Casalis'in anılarını okumuştu. Bu anıları babam, yalnız bu amaçla çevirmişti Fransızca'dan... Casalis-'in anıları, üzerimde derin etkiler yaptı.

Casalis'den başka, çocukluk düşüncelerimi uzak ülkelere çevirenlerden biri de heykelci Bartholdi'dir. Colmat'ın yerlilerinden olan Bartholdi New York limanının girişindeki Özgürlük Anıtını yapan kişidir. Colmar'da, Chapms de Mars'daki amiral Bruat anıtındaki zenci heykeli de Bartholdi'nin çekicinin yarattığı en etkili yapıtlardan biridir. Bu Herkül ölçülerine uygun bir heykelidir. Fakat yüzünde, hiç bir zaman unutamadığım düşünceli bir üzüntü ifadesi taşır. Colmar'a her gidişimizde, heykeli görmeye vakit ayırmaya çalışırdım. Bu yüz bana, Afrika'nın yoksulluğunu anlatırdı. Bugün bile Colmar'a gittiğim zaman, bu heykeli adeta tavaf ederim.

KİLİSE MİMARİSİ

Mülahusen'de, Günsbach Pazar'larına karşı duyduğum özlemde, ayinler için gittiğimiz

yapının da payı vardı. Mülhausen'deki yeni, güzel kilise bana eksikmiş gibi geliyordu. Çünkü mihrabı yoktu. Günsbach'daki kilisede ise hem katolik, hem de protestan ayinleri yapıldığı için bulunan katolik mihrabı, benim hayallerimi güçlendirir ve zenginleştirirdi. Ondördüncü Louis'in kırallığı sırasında (1643-1715) Alsace, Fransız'ların eline geçince, Protestan'ların gururunu kırmak isteyen kırallık yönetimi, bir Proteston köyünde yedi Katolik aile bulunduğu takdirde, kilisedeki mihrabın, yalnız Katolik'ler tarafından kullanılabileceğini emretmişti. Ayrıca her Pazar belli saatlerde bütün kilise, yine Katolik'ler tarafından kullanılırdı. Böylece Alsace'da birçok kilise hem Proteston, hem de Katolik kilisesi haline geldi. 19 uncu yüzyılın ikinci yarısında, bu kiliselerin sayısı biraz azaldı. Çünkü cemaatlerin çoğu Katolik'ler için ayrı bir kilise yapmaya karar verdi. Fakat birçok başka yerde olduğu gibi Günsbach'da da, aynı yapının her iki mezhep tarafından ortaklaşa kullanılması, bugüne kadar sürmüştür.

Gözümü ayırmadan baktığım Katolik mihrabı, benim çocuk aklıma göre, olağanüstü bir ihtişam içindeydi. Mihrap, altın sarısına boyanmıştı. Üzerinde kocaman yapma çiçek demetleri vardı. Mihrabın üzerinde, çok büyük mumlar konan, uzun, maden şamdanlar dururdu. Duvarda, iki pencerenin arasında, iki büyük yaldızlı heykel görünürdü. Ben bunlardan bi-

rinin Yusuf, birinin de bakire Meryem olduğunu düşünürdüm.. Mihrap penceresinden dolan ışık, bütün bunları aydınlatırdı. Pencerelerden ağaçlar, damlar, bulutlar ve dünyanın üzerindeki mavi gök görünürdü. Kısacası, bu görüntüler, kilisenin mihrabını sonsuzluğa doğru uzatır gibiydi. Mihrap da bu görünüşü, ihtişamlı bir biçime sokardı. Böylece bakışlarım sonsuza doğru gider gelir, ruhumu barış ve sessizlik sarardı.

Protestan örneği bir kilise yapma çabalarını değerlendirme yeteneksizliğim, bu çocukluk anılarımdan kalmadır. Ne zaman modern mimarların, eski biçim kilise anlayışını batırmaya çalışarak yaptıkları kiliseleri görsem içim sızlar. Bir kilise, kişilerin vaaz dinledikleri yapıdan başka birşeydir. Bir tapınma yeridir. Yalnız bir yapı olarak dahi, kişileri ibadete bağlamak zorundadır. Fakat tapınanın bakışlarını, her yönde duvarlar keserse, kilise bu zorunluluğu, yerine getiremez. Tapınan ruh halini etkileyen bir uzaklığa, bir ortama ihtiyaç vardır. Böylece dışa bakış, içe bakış haline dönebilir. İşte bu yüzden mihrap yalnız Katolik'lere özgü birşey değil, kilisenin ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer Protestan ayinleri, kendi özellikleri yüzünden eksik ise, bu, yapıyı eksik yapmayı gerektirmez. Tapınmada söylenen sözler, şarkılar ve dualar kadar, kilise yapısı da ayini tamamlayan bir unsur olmak zorundadır.

Aynı zamanda Katolik ve Protestan olan bu küçük kiliseden, bir şey daha kazanmışımdır, o da dinî hoşgörüdür. Varlıklarını, bir hükümdarın sorumsuz bir fermanından alan bu Katolik-Protestan kiliseleri, benim gözümde, tarihî olaylardan daha fazla birşeydir. Onlar bugün, kiliseleri birbirinden ayıran şeylerin, sonunda ortadan kaybolmaya mahkûm olduklarını gösteren bir semboldür. Çocukluğumda, köyümüzdeki Katolik ve Protestanların aynı yapıda tapınmalarının güzel bir şey olduğunu hissederdim. Bugün de ne zaman bu kiliseye girsem, kalbim sevinçle dolar. İsterdim ki, Alsace'da her iki mezhep tarafından hâlâ kullanılan bütün kiliseler, gelecekteki din birliğinin kehaneti ve bu birlik için bir öğüt olarak, böylece kalsın. Eğer biz gerçek ve inanmış hıristiyanlarsak, bütün düşüncelerimiz, her zaman, bu birlik üzerine olmalıdır. Eğer her iki taraf da iyi niyetli ise, bir kilisenin iki cemaat tarafından kullanılmasından doğan güçlükler, Alsace-'daki deneylerin gösterdiği gibi, tatmin edici bir biçimde çözümlenebilir. Fakat eğer oldukça sinirli iki papaz, aynı Tanrı Evi'ni birlikte kullanmak zorunda kalırlarsa, bu hak ortaklığı, birliğe yardım edecek yerde, geçimsizlik yaratabilir. Nitekim 18 inci yüzyılda, Aşağı Alsace'ın bir köyünde, böyle birşey olmuş, paskalyadan önceki Pazartesi günü, Katolik papazı mihrapta ayin yaparken, Protestan papaz kili-

senin orta yerindeki sahanlıkta vaaz vermişti. Çünkü ayinlerinin zamanı üzerinde bir türlü anlaşmaya varamamışlardı.

Yaldızlı ihtişamı bir zamanlar bana huşû veren Günsbach mihrabı, artık orada değil. Münster'li sanatsever bir papazın reformcu çabaları sayesinde yerini, "stil", yüksek bir mihraba bıraktı. Mihrabın yüksekliği yüzünden görülemeyen Bakire Meryem ve Yusuf da artık mihrap pencerelerinden giren ışıkla aydınlanmıyorlar. Yan duvarlara sürgün edildiler. Takdis edercesine bütün kiliseye bakacakları yerde, şimdi, karşılıklı duvarlardan birbirlerinin yüzüne bakıyorlar. Meryem Ana da artık yaldızlarla parlamıyor. Yeni modanın gereklerine uymak ve mavi, yeşil, kırmızı renkli bir elbise giymek zorunda bulunuyor.

Şimdi ne zaman Günsbach kilisesine gidip otursam, koroyu ,bir zamanlar beni büyüleyen o süssüz ihtişamı içinde yeniden düşünebilmek için, gözlerimi kapatırım. Zihnimin bakışları geçmişte dolaşırken, koroda, bir zamanlar etikemiğiyle duran, fakat artık kilisenin avlusuna taşındıklar için orada olmayan birçok kişiyi görürüm. Ve bir zamanlar, bizimle birlikte tapınanların, aramızdan ayrıldıklarını hatırlamak, memleketimdeki köy kilisesinde yapılan ayinlerin en etkileyici yanıdır. Kilisede ne kadar vakur otururlardı: Erkeklerin hepsi siyah giymiş, kadınlar basit Münster elbiseleri ile... Hepsi de, biz yeni kuşağa bakışla, giyinişte, davranışta kişilikte çok daha vakurdurlar

Bu eski cemaatten Mitschi adında biri o kadar sağırdı ki, vaazın bir kelimesini bile duyamazdı. Buna rağmen her Pazar, kilisedeki yerini alırdı. Bir keresinde babam, onun bir kelime duymaksızın ayine katılmak zorunda olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü belirtince, Mitschi gülümseyerek başını sallamış ve:

"Azizlerin ne dediğini duyuyorum." demiştir.

BÖLÜM IV

EĞİTİMDE SON BÖLÜM

Dr. Wehmann sayesinde, hülyalarımı bir yana bırakmış, en iyiler arasında değilsem bile, oldukça iyi bir öğrenci olmuştum. Eyilimim en çok tarihe karşıydı. Dil ve matematik derslerini de ,ancak çalıştığım ölçüdę başarırdım. Fakat tarihi; zaman geçtikçe tarih eserleri üzerinde yoğunlaşan okuma hırsımın sonucu olarak, hiç bir çaba göstermeksizin yapardım. Kendi alanında mümtaz bir kişi olan Profesör Kaufmann'ın tarih derslerine gelmesi de, benim için iyi bir talihdi. İleri sınıflarda, bana bir öğrenciden çok, bir arkadaş gibi davranırdı. Ölünceye kadar, onunla sürekli olarak yazışmışızdır.

BİLİM

Tarih dışında, beni en çok saran dersler müspet bilimlere ait olanlardı. Fizik ve kimya-

da olağanüstü bir yeteneği olmamasına rağmen, Dr. Förster'in kişiliğinde, üstün bir öğretmen bulmuştuk. Onun esas çalışma alanı Jeoloji idi. Bir defasında, sanıyorum Sumatra'da, Jeolojik araştırmalar yapmak üzere, uzunca bir süre izin almış, gitmişti. Kara tahtada fizik ve kimya formüllerini yazmaya başladığı zaman, kolayca anlardık ki, bunları, sadece bize ders verebilmek için öğreniyor. Fakat bu, onun bizim üzerimizdeki otoritesini azaltmazdı. Öğretme tarzı çok iyiydi, çünkü derse pek esaslı hazırlanırdı. Fakat o zamanlar, fizik ve kimyaya ayrılan ders saatleri, ne yazık ki çok azdı.

Müspet bilimler öğretiminde, beni özellikle teşvik eden birşeyler vardı. Doğayı ne kadar az bildiğimiz duygusundan, kendimi bir türlü kurtaramazdım. Bilimsel ders kitaplarına karşı, elle tutulur bir kin duyardım. O türlü kitaplardaki ezberlenecek biçimde düzenlenmiş, modası geçmiş güvenli bilgiler, beni hiç bir şekilde doyurmazdı. Rüzgârın, yağmurun, karın, dolunun, bulutların oluşumunun, ticarî rüzgârların, golfstrimin, gökgürültüsü ve yıldırımın kendilerine özgü açıklanışları, bana gülünç görünürdü. Yağmur damlalarının, kar tanelerinin, dolunun oluşumu, bende özel bir hayret uyandırırdı.

Doğanın kesin şekilde esrarlı olan niteliğini, bir türlü kabul etmediğimizi, yaptığımız şey, esrarlıyı daha esrarlı hale getiren karışık anlatımlara gitmek olduğu halde, doğayı güvenle açıklayışımızı düşünmek bana üzüntü

verirdi. Hayat ya da güç dediğimiz şeyin, kendi özel yapısı içinde ebediyen açıklanamaz olduğunu, daha o yaşta anlamıştım.

Böylece, bizi çevreleyen binbir mucize hakkında, gittikçe artan bir şekilde hayaller kurma alışkanlığına daldım. Fakat şükürler olsun, bu yeni alışkanlığım, eski düşüncesizce hayallerim gibi, beni çalışmaktan alakoymadı. Bu alışkanlık hâlâ beni bırakmamıştır ve daha da artıyor. Eğer yemek sırasında, su dolu bardakta kırılan renk tayfına gözüm ilişirse, çevremdeki herşeyi unutuveririm ve gözümü ışık tarafından ayıramam.

Bende tarih ve müspet bilim sevgisi elele yürümüştür ve giderek anlamışımdır ki, tarih de bilinmeyenlerle doludur, geçmişi gerçekten anlama umudunu ebedi olarak bir yana bırakmak zorundayızdır. Tarih konusunda da, yeteneklerimizin. yapmamıza izin verdiği şey, tarifler yoluyla az çok birşeyler ortaya koymaktan ibarettir.

EDEBİYAT

Okula başladığım ilk günden son güne kadar, şiirlerin tahlil edildiği ders saatleri, benim için çekilmez birşeydi. Bir şiirin bana açıklanarak verilmesini, saçma ve nefret edilecek birşey olarak görürdüm. Şiir hakkındaki bir konuşma, o şiire dair ruhumdaki duyguyu yıkmaktan başka birşey yapmazdı. İnanırdım ki -halâ da inanırım- bir şiirin açıklanmaya ihti-

yacı yoktur, şiir duyulmalıdır. Bu sebeple, bu derslere çok devamsızdım. Evet hatta, muhaliftim. Derslere girmez, şurada, burada, herhangi bir yerde okuma kitabını okur, çok çekici bulduğum şiirlerle herhangi bir rehbere ihtiyaç duymaksızın mest olurdum. Dükkânımın kepeneklerini kapatmak ve gürültüyü sokakta bırakmak gibi bir duyguya varırdım.

Homeros'dan zevk almazdım. Onun şiirlerindeki kahramanların, tanrıların ve tanrıçaların atalarını, amcalarını, dayılarını, halalarını, teyzelerini, yeğenlerini bilmemiz istendiği için Homeros'dan mutlak şekilde nefret ederdim. Nesep ve akrabalık konusunda pek kuvvetli değildim.

ZÜPPELİK DÖNEMİM-TARTIŞMA AŞKI

14-16 yaşları arasında, tartışma ihtirasım yüzünden, herkesin, özellikle babamın canını sıkan çekilmez bir kişi olarak, kötü bir gelişme döneminden geçtim. Sokakta karşılaştığım herkese, geleneksel görüşlerdeki hataları ortaya koymak ve doğru fikrin kabul edilip itibar görmesini sağlamak amacıyla, o gün genellikle tartışılan sorunlar hakkında mükemmel ve mantıklı düşünceler vermek isterdim. Neyin doğru ve yararlı olduğunu araştırma aşkı, beni bir sarhoşluk gibi sarıyordu. Katıldığım her tartışmada, meselenin derinliğine giderdim. Bu yüzden o zamana kadar sığındığım ihtiyatı elden bıraktım ve her konuşmayı karıştırır ol-

dum. Hem Mülhausen'de, hem Günsbach'da birçok kez, konuşmaları, fırtınalı bir havaya sokmuşumdur. Fikirlerimi, yetişkin kişilerle, sanki benim yaşımdaymışlarcasına tartışmak istediğim için, yengem birçok defa benim küstah bir insan olduğumu söylemiş, azarlamıştır. Ne zaman bir yere gidecek olsak, babama konuşmalar sırasında budalaca davranışlarla gününü zehir etmeyeceğime dair söz vermek zorunda kalırdım.

İtiraf etmeliyim ki, eğitiminin yarısına ulaşmış, iyi yetişmiş genç bir adamın olabileceği kadar çekilmez bir insandım. Fakat beni böyle yapan şey, bencil bir tartışma arzusu değil, şiddetli bir düşünme, gerçeği ve yararlıyı, başkalarının yardımıyla araştırma ihtiyacıydı. Dedemin gerçeği araştırma inancı, beni uyandırmıştı. İnsanın gelişmesinin, basit düşünce ve fikir yokluğunun yerini muhakemeli düşüncenin almasıyla kabil olduğu inancı bana tamamen hakim olmuştu ve bu inancın ilk görüntüleri, kendilerini, fırtınalı ve hoş olmayan bir modada hissettirdiler.

Bu hoş olmayan mayalanma, zamanla kendini tasfiye etti ve geride temiz bir şarap bıraktı. Ve o zaman geldiğim noktada kaldım.

Her zaman açıkça hissetmişimdir ki, düşünce yoluyla bilinen, gerçeği ve yararlıyı bulma isteğimden dönseydim, kendi benliğimden dönmüş olurdum. İşte bu yüzden her zamanki gibi çekilmez bir insanım. Yalnızca, bu miza-

cımla, geleneksel tutumları, elimden geldiği kadar uzlaştırmaya ve böylece insanların canını sıkmamaya çalışırım. Bu tutumlara boyun eğerek, kendimi sadece laftan ibaret konuşmalara katılmaya ve boş, düşüncesizce gevezelikleri karşı koymadan dinlemeye zorlarım. Doğuştan gelen ihtiyatım, kibar insanların bu türlü davranışlarını benimsememe yardım etmiştir.

Fakat içten içe ne kadar isyan etmişimdir. Ciddî sorunlar hakkında ciddi bir biçimde konuşmak, uman, inanan, açlık ve acı çeken ölümlüler olarak birbirimizi daha iyi tanımak dururken, zamanımızın çoğunu yararsız bir biçimde harcamaktan ne kadar acı duymuşumdur. Adeta yüzünüzde bir maske varmış gibi oturup kalkmanın kesinlikle yanlış olduğunu, sık sık hissetmişimdir. Birçok defa, kendi kendime, bize iyi bir terbiye olarak öğretilen bu tutumu, dürüstlüğümüze zarar vermeden nasıl sürdürebileceğimizi sormuşumdur.

Ne zaman, düşünen kişi olarak birinin açılabileceği insanlarla tanışsam, onların topluluğunda, hiç bir zaman olmadığım kadar gençmişim gibi şiddetli bir sevinç duyarım ve eğer ciddî tartışmalara hazır bir genç adamla karşılaşırsam, göğüs göğüse bir çatışmaya girerim.

WİLHELM DEECKE'NİN ETKİSİ

Üzerimde en köklü etkileri, ben üst sınıflardayken Mülhausen'e gelen, Cimnazyum'un

müdürü Wilhelm Deecke yapmıştır. Onun katı davranışı -Lübeck'de doğmuştur- kendisiyle teklifsiz konuşmamıza engel olmuştur, fakat kısa bir süre içinde, onun bu tutumuna alışmışızdır. O ortanın çok üstünde bir okul müdürü, geniş kültürlü bir bilim adamı ve ciddî amaçları olan bir kişiydi. Görmüşüzdür ki, onun amacı, sadece birşeyler öğretmek değil, bizi adam gibi yetiştirmek, eğitmekti. Riyadan uzak görünüşü yüzünden, Vali Genaral von Mantsffel'in hoşuna gitmemiş ve derecesi düşürülmüştü. Onun, Mülhausen Cimnazyum'unda durumu, bir sürgünden farksızdı. Buna rağmen güler yüzlüydü, kafasının içindeki üstün bilgileriyle, derslerde, hayli uğraşırdı ve bizi hayretler içinde bırakırdı.

Bizim gözümüzde, günümüzün elbisesini giymiş bir Stoik'ti. Arkadaşlarından şair Geibel, tarihçi Mommsen ve dikkate değer ötekileri arasında, eski Yunan yapıtları ve Etrüsk arkeolojisi üzerinde gerçekten otoriteydi ve bu, kendisine duyduğumuz saygıyı daha da arttırırdı. Ders anlatırken, ana konuyla ilişkisi olmayan değişik sorunlara değinerek, derse renk katardı. Plato'yu okuduğumuz dersler, gerçekten unutulamayacak derslerdir ve felsefeye ilk defa o zaman girmişizdir. Onun gözde filozofu, Arthur Schopenhauer'di.

Biz okulu bitirdikten pek kısa bir süre sonra, yetkililer, onu tekrar yargılamak üzere hazırlık yaparken, mide kanserinden öldü.

EVDEKİ ENDİŞE

Çok parlak geçen gençlik yıllarımı gölgeleyen tek şey olmuştur: Beş çocuğun yetiştirildiği evde, annemin çok iktisatlı davranmasına ve benim isteklerimi asgariye indirmeme rağmen duyulan sonsuz para sıkıntısı... Bir sonbahar, annem, kışlık elbisemin çok küçüldüğünü, bir yenisini almak gerektiğini söylediği zaman, bunun mesele olmadığını belirtmiştim. Gerçekten, o elbiseyi daha çok giyemezdim ve bütün kış boyunca okula açık renk yazlık elbiseyle gitmek zorunda kalmıştım. Buna yengemde razı olmuştu, bana güç veren O'ydu. Okul arkadaşlarımın, beni, kendileri için harcayacak tek kuruşu olmayan yoksul bir kişi olarak görmelerine, çocukluk gururum, bu duruma ancak annemin endişelerini azalttığı için dayanabiliyordu.

Tasarruf edebilmek için, sonradan bana söylediğine göre, yemeklerde tereyağı yerine, bitkisel yağ kullanırmış. Bitkisel yağlar, 1880'lerde, bugünkü gibi gereğince hazırlanamazdı ve tadı kötüydü. Ama annem, niçin o yağı kullandığını açıklayabilmek için, babamın hazımsızlıktan rahatsız olduğunu öne sürerdi. Babam, Strassburg'da rutubetli bir yatakta yattığı için eklem romatizmasına yakalanmış ve hayli çökmüştü. Bu yüzden evde, endişe dolu haftalar ve aylar geçirmiştik. Annemin o zamanlar ağlamaktan kızaran gözleri, bugün bile aklımdadır.

Fakat aşağı-yukarı benim konfirmasyon ayinlerime rastlayan tarihlerde babamın sağlığı düzelmeye başladı. Bunda, iyi bir talih eseri olarak, köhne, rutubetli, dört bir yanı başka yapılarla kapalı olan evi değiştirerek, güneşli bir bahçenin ortasına kurulmuş yeni bir eve taşınmamızın büyük etkisi oldu. 1880'lerde taşındığımız bu ev, eski bir yapı olmakla beraber restore edilmiş, Günsbach'ın eski papazının oğlu olan ve mühendislik mesleğinden emekliye ayrıldıktan sonra doğduğu yerde yerleşen Adolph Müller tarafından, oturmaya uygun bir hale getirilmişti. Ölümünde, yapıyı kilise cemaatine, papaz evi olarak kullanılmak üzere bırakmıştı. Savaş yıllarında yapının 19 uncu yüzyılda yapılmış kalın duvarlı bodrumları, oradaki bütün halka, bombalardan korunmak için sığınaklık etti.

O tarihlerden sonra babam, ilerleyen yaşına rağmen daha da dinçleşti. 70 yaşında bir insan olduğu halde, savaş boyunca düşman ateşi altında bulunan cemaatini korudu. Annem, savaş sırasında Günsbach ile Münstertal'deki Weier yolu arasında, ordu atları tarafından ezilmiş, ölmüştü.

Geçen zaman içinde biz para sıkıntısından kurtulduk. Annemin, hiç çocuğu olmayan uzak bir akrabası, küçük servetini bize bırakmıştı ve okuldaki son yıllarımda, evimizde yeniden bulutsuz bir gün ışımıştı. Hepimizin sağlığı iyiydi ve ahenk içinde yaşadık. Ana-babayla çocuklar arasındaki ilişkiler, büyüklerimizin,

çılgınlıklarımızda bile gösterdikleri akıllıca anlayış sayesinde, idealdi. Bizi gayet serbest bırakırlardı. Ben, o talihsiz tartışma- severliğimi bıraktıktan sonra, evimizde, babayla yetişkin oğlu arasında birçok ailenin mutluluğunu yıkan gerginlikler olmamıştır... Babam benim en iyi arkadaşımdı.

Annemizle babamızın, tatillerde, ev dolup taşana kadar okul arkadaşlarımızı getirmemize izin vermelerini, özel bir nezaket olarak görürdük. Arkadaşlarımızı eve getirmemiz yüzünden ev işi çok artardı, annemin bu işlerin altından nasıl kalkabildiğini hâlâ bilmem.

MUTLULUK HAKKI

Bana böyle, özel mutlu bir gençlik bahşedildiği düşüncesi, her zaman zihnimi kurcalardı. Bu düşünceyi biraz sıkıcı bulurdum hatta. Bu mutluluğu doğal birşey olarak kabul etmem gerekip gerekmediği sorusu, aklıma takılırdı. O zamandan beri mutuluk hakkı sorunu, yaşantımda büyük düşüncelerden biri olmuştur. Mutluluk hakkı üzerindeki düşüncelerim, çocukluğumdan bu yana daima bir başka düşünceyle beraber yürümüştür. O ikinci düşünce çevremizdeki dünyaya hakim olan ızdırap hakkındaki duygularımdır. Bu iki düşünce, yavaş yavaş birbiri içinde erimiş ve o zamandan beri, bütün olarak hayatı yorumlamamda bir kesinlik halini almıştır.

Mutlu gençliğimi, sağlığımı ve çalışma gücümü, doğal birşey olarak kabul etmek hak-

kına sahip olmadığım düşüncesi, kafamda gittikçe yer etmeye başladı. Mutluluk duygumun derinliği dışında, İsa'nın dediği gibi, hayatımızı, yalnız kendimize ait birşeymiş gibi görmemiz gerektiği anlayışı, yavaş yavaş yer tuttu. Kişisel acıdan uzak kalmış herkes, kendini, başkalarının acılarını azaltmak için çalışmaya zorunlu saymalıdır. Hepimiz dünyanın üzerine çöken sefaletten, bizlere düşen paya dayanmalıyız. Bu düşünce içimde karanlıkça ve karışık bir biçimde işledi durdu. Zaman zaman bu düşünceden uzak durdum ve rahat bir nefes alıp, kendi hayatımın efendisi olmayı kabul ettim. Fakat ufukta, küçük bir bulut belirdi. Zaman zaman o bulutu görmüyor, bakışlarımı başka tarafa çeviriyordum, ne var ki bulut hiç durmadan büyüyordu ve sonunda bütün göğü kapladı.

Yirmi bir yaşımdayken kararımı vermiştim. Henüz öğrenci olduğum o yıl, otuz yaşıma gelinceye kadar kendimi vaaza, bilime ve müziğe vermeyi uygun gördüm. Eğer o zamana kadar müzikte ve bilimde umduklarımı gerçekleştirmiş olsaydım, insan olarak kendimi, derhal öteki insanlara hizmet yoluna sokardım. Bu yolun ne olması gerektiğini, daha sonra, bana şartlar öğretti.

Sömürgelerde yaşıyan insanlara, sağlık yardımı için çalışmaya karar verdim. Sömürge insanlarına nasıl yardım edebileceğimi düşünmüş ve buna karar vermiştim. Uzun uzun düşündükten sonra, çeşitli şartlar sebebiyle,

kendimi, Afrika'da cüzzamdan ve uyku hastalığından ısdırap çeken insanlara vakfetmeyi uygun gördüm.

OKULDAN ÇIKIŞ

1893 de, ondokuz yaşımda iken, lise bitirme sınavlarına hazırlanıyordum. O tarihlerde, kafamı dolduran fikirlerden belli-belirsiz şüphe duymaya başlamıştım. Yakın geleceğin istekleri daha ön plânda meşgûl ediyordu kafamı. Bir üniversite öğrencisinin hayatını sevinçle bekliyordum. Felsefeyi, din bilgisini ve müziği seçmeye, cesaretle karar vermiştim. Geceleri çalışmaya müsait olan sağlık durumum, bu kararımı uygulamama yardım etti. Fakat çalışmak, benim düşündüğümden zordu. Lise bitirme sınavını, herkesin beklediği şekilde değilse bile, memnun edici bir biçimde verdim.

Annemin bir akrabasından miras kalma siyah bir redingotum vardı, fakat siyah pantolonum yoktu. Tasarruf amacıyla pantolon almamıştım. Dayıma, sınav günü onun pantolununu giymeme müsaade etmesini söylemiştim. Benden kısa boylu ve toplucaydı, bense uzun boylu ve dal gibiydim. Buna rağmen daha önce giyip, nasıl olduğuna bakmamıştım. Sınav günü pantolunu giydim, kısa olduğu için pabuçlarımın üstüne kadar inmiyordu. Bağları iple uzattım, yelekle pantolon arasında hayli geniş bir açıklık kaldı.

Görünüşüm, arkadaşlar arasında sonsuz bir neşe uyandırdı. Beni defalarca döndürüp, her yandan nasıl göründüğüme baktılar. Sınav odasına girerken gülmekten kendimizi alamıyorduk. Masada oturan öğretmenler de pantolonumu görünce çok güldüler ve keyiflendiler. Fakat Strassburg'dan gelen, Albrecht adındaki sert müfettiş, pek oralı olmadı. Sınav kuruluna başkanlık eden bu müfettiş, bizim saygısız davranışlarımıza karşılık, bazı haşin ikazlarda bulundu. Günün soytarısının kibirini kırmak için, hiç bir şey bilmediğini itiraf ettiği matematik dışındaki bütün konularda, beni sınava çekme işini yüklendi. Okul Müdürünün dostça bakışları, beni cesaretlendiriyordu. Elimden geleni yaptım. Fakat karşımda oturan aksi yüzlü müfettişin birçok sorusu cevapsız kaldı ve o, sert başını tekrar tekrar sallamaktan kendini alamadı. Müfettiş, özellikle Homer'in, gemilerin kumsala çekilişi konusunda yazdıklarını öteki çocukların iyi anlatamayışından, benimse onlar kadar bile anlatamayışımdan ötürü canının sıkıldığını açığa vurdu ve bunun, bizim kültürümüz için ne kadar önemli bir eksiklik olduğunu söyledi. Oysa ben Cimnazyum'dan Astronomi ya da Jeoloji konusunda hiç bir şey öğrenmeden ayrılmamızı, kültürümüz için çok daha büyük bir eksiklik sayıyordum.

Sınavda son konu tarihti ve müfettiş tarihçi... On dakika içinde, bambaşka bir insan oldu. Bütün öfkesi eridi ve sonunda soru sormak yerine, Yunanlılarla Roma'lılar arasın-

daki sömürge elde etme yarışı konusunu tartışmaya başladı benimle.

Sınav sonuçlarının açıklanmasının ardından yaptığı konuşmada, tarih konusunda kendisine verdiğim zevkten de söz etti. Ayrıca diplomamı, övücü sözlerle süsledi. İşte böylece herşey tatmin edici bir şekilde sona erdi.

Dayıma ve yengeme veda etmek çok güçtü benim için. Fakat daha birçok yıl yaşadılar ve ben, onları ne kadar sevdiğimi göstermek fırsatını elde ettim. Dayım yaşlanıp Mülhausen'deki işinden ayrılınca Strassburg'a taşındılar ve öldükleri zaman S. Gallus mezarlığına gömüldüler. Albert dayım da aynı mezarlıkta yatmaktadır.

BÖLÜM V

GEÇMİŞE BAKIŞ VE YANKILAR

MİNNETTARLIK

Ne zaman geriye dönüp geçmiş günlerime baksam, bana verdikleri ya da benim için ifade ettikleri şeyler dolayısiyle, kendilerine teşekkür borçlu olduğum insanları düşünerek canlanıveririm. Fakat aynı zamanda, gençken onlara pek ufak bir minnettarlık göstermiş olmaktan ötürü de vicdan sızısı çekerim. Bu insanlardan çoğu, onlardan gördüğüm şefkat ve itinanın benim için ne demek olduğunu kendilerine söyleyemeden, hayata veda etmişlerdir. Pek çok kez, bir insan hakkında, sağlığında ağzımdan çıkmamış sözleri sonradan onun mezarı başında sessizce ve bir utanç duygusuyla söylemişimdir.

Bu yüzden, sanırım ki, nankör değilimdir. Ara sıra, başkalarından gördüğüm bütün itina ve şefkati doğal bir şey gibi kabul eden

gençlik düşüncesizliğinden sıyrılmışımdır. Bu konudaki görevimi, dünyadaki ıstırabın eziciliğini farkettiğim anda sezdiğime inanıyorum. Fakat yirmi yaşlarımdayken, hatta daha sonraları, yüreğimdeki minnet duygusunu yeterince anlatmak için fazla çaba göstermemiştim.

Kendi duygularımdan elde ettiğim bu deneyin sonucu olarak dünyada genellikle iddia edildiği kadar çok nankör bulunduğu inancını reddederim. İncil'deki «On cüzzamlı», hikâyesini, hiç bir zaman, bu on kişiden yalnız biri iyilikbilirmiş anlamına yorumlamamışımdır. Muhakkak ki hepsi iyilikbilir kişilerdi. Fakat dokuzu,önce evlerine koşup dostlarını selâmlamak ve işlerine mümkün olduğu kadar çabuk başlamak istiyorlardı. Niyetleri, İsa'ya daha sonra giderek, teşekkür etmekti. Fakat işler, düşündükleri gibi çıkmadı. Evde umduklarından daha çok, daha uzun bir süre alakondular. Bu sırada İsa öldürülmüştü. İçlerinden birinin öyle bir huyu vardı ki, duyguları neyi emrediyorsa, ona göre hareket ederdi. Bu yüzden kendisine yardım eden insanı aradı ve onun ruhuna, duyduğu minnettarlıkla canlılık verdi.

Aynı şekilde hepimiz ilk düşüncelerimize göre hareket etme çabasını göstermeli ve söylenmemiş minnettarlığımızın ifade bulmasını sağlamalıyız. O zaman dünyada güneş daha bir başka parlayacak ve iyilik için çalışmaya daha çok güç bulunacaktır. Bütün insanların yeryüzündeki nankörlük hakkında söyledikleri acı

sözleri, hayat görüşümüzün bir parçası olarak kabul etmemeye, hepimiz dikkat göstermeliyiz. Toprağın altında, hiç bir yerde kaynak olarak fışkırmayan pek çok su akar. Bu düşünceyle rahatlayabiliriz. Fakat kendimiz, yol bulup toprağın üstüne çıkan su olmaya çalışmalı, insanların iyilikbilirliğe duydukları susuzluğu söndürebildikleri bir kaynak olmalıyız.

ETKİ

Gençlik günlerime, yani pek çok insanın. bilmeden. bana birşey verdiği, ya da benim için birşey ifade ettiği gerçeğine baktığım zaman, bir başka şeyde beni canlandırır. Belki de kendileriyle bir tek kelime bile konuşmadığım bu insanlar, ya da kendileri hakkında yalnızca başkalarından bir şeyler duyduğum bu kişiler, benim üzerimde kararlı bir etki yapmışlar, hayatıma karışmışlar ve içimde, güç haline gelmişlerdir. Bunlar olmasaydı yapamayacağım, ya da hissedemeyeceğim çok şeyi, başarıyla yapmış ve açıkça hissetmişimdir. Bunu bana yaptıran, bu insanların üzerimdeki etkisidir. Bu yüzden her zaman düşünmüşümdür ki, hayatımızın önemli anlarında, bize başkaları tarafından verileni yaşarız. Bu önemli anların gelişi, önceden bilinmez, apansız çıkar karşımıza. Kendilerini fazla göstermezler de... Hemen hemen farkına varılmadan geçip giderler. Gerçekten bunların önemini, çok kere, geçmişe baktığımız zaman farkederiz. Tıpkı bir müzik parçasının,

ya da bir manzaranın. onları ilk defa hatırladığımız zaman bizi etkileyişi gibi. Biz nezaket, tevazu, şefkat, bağışlama büyüklüğü, dürüstlük, bağlılık, ıstırabı tevekkülle karışlama gibi meziyetlerimizin çoğunu, kendilerinde bu meziyetleri gördüğümüz kişilere borçluyuzdur. Harekete dönüşen bir düşünce, içimize bir kıvılcım gibi sıçramış ve yeni bir ateş yakmıştır.

Bir insana, onda zaten bulunmayan huyları verebileceğimize inanmıyorum. Herkeste ateş almaya hazır bir kav gibi, her türlü meziyet vardır. Fakat bu kav ancak dışardan, örneğin başka bir insandan gelen bir alev, ya da bir kıvılcımla karşılaştığı zaman ateş alır. Hatta çok kere kendi ateşimiz söner ve başka bir insanla yaşadığımız bir olayda. yeniden tutuşur. Böylece her birimiz içimizde alevler tutuşturan insanları, derin bir minnetle düşünürüz. Bizim için böylesine nimet olan kişileri görüp de, bunu onlara anlatabilseydik, kendilerinin hayatından bizim hayatımıza neler geçtiğini öğrenmek onları şaşırtırdı.

Aynı şekilde hiç birimiz, başkalarının hayatını nasıl etkilediğimizi, başkalarına neler verdiğimizi bilmeyiz. Bu. sık sık, küçük bir kısmını görebildiğimiz halde, bizden gizlidir ve öyle kalmalıdır.

KARŞILIKLI BİLME

İnsan ilişkilerinde genellikle bildiğimizden çok daha fazla esrar yok mudur? Hiç birimiz,

yıllarca birlikte yaşamış olsak bile, bir başkasını, gerçekten tanıdığımızı iddia edemeyiz. En yakınlarımıza bile iç dünyamızı yapan şeyi, ancak parçalar halinde verebiliriz; tümünü veremeyiz, onlar da bunu anlayamazlar. Hayat boyunca komşumuzun gerçek yüzünü seçip ayırmadığımız bir yarı karanlık içinde, hep birlikte yürürüz. Yalnız bazen yol arkadaşımızla geçirdiğimiz bir tecrübe, ya da onun ileri sürdüğü bir görüş, bir an için onu gün ışığına çıkarır ve bize yaklaştırır. Böylece onu gerçekten olduğu gibi görürüz. Bundan sonra yeniden karanlıkta, belki de çok uzun bir süre, birlikte yürür ve boş yere arkadaşımızın yüzünü seçmeye çalışırız.

Hepimizin birbirine bir sır olduğu gerçeğine kendimizi alıştırmalıyız. Bir başkasını tanımak, onun hakkında herşeyi bilmek demek değildir, karşılıklı duygu ve güven beslemek ve birbirine inanmak demektir. İnsanlar başkalarının kişiliğine varmak çabasıyla kendilerini zorlamamalıdırlar. Fikrî ve ruhî bir karışıklık içinde bulunan birinin düşünce sağlamlığını yeniden kazanmasına yardım etmeyecekse, başkalarını tahlile kalkışmak kabalıktır. Çünkü tıpkı beden gibi ruhun da kabul etmek zorunda olduğumuz bir iffeti vardır. Ruhun da, onu yoksun bırakmamamız gereken örtüleri olduğu unutulmamalıdır ve hiç kimsenin:

«Biz birbirimize ait olduğumuz için senin bütün düşüncelerini öğrenmek benim hakkımdır.» demeye hakkı yoktur.

Hatta bir anne bile çocuğuna bu şekilde davranamaz. Bu çeşit bütün istekler, budalaca ve sakattır. Aynı yolda sizinle birlikte yürüyenlere ruhî varlığınızdan verebildiğiniz kadarını verin ve buna karşı olanlardan size geleni de çok değerli birşey olarak kabul edin.

Gençliğimden beri, başkalarının kişiliğine saygı duymanın, benim için doğal olması, belki de bana miras kalan ihtiyatın sonucudur. O zamandan beri insanların, birbirlerinin ruhlarını, tıpkı kendilerine ait bir kitapmış gibi okumaya haklı olduklarını iddia etmelerinden ve inanacakları yerde bilmek ve anlamak istemelerinden ne kadar üzüntü, ıstırap ve karşılıklı soğuma doğduğunu görmek, beni bu düşünceye gittikçe daha sıkı bağlamıştır. Eğer kalplerinin bütün köşelerine bakmamıza her zaman hazırlıklı değillerse, sevdiklerimize ,bize güven duymalarını isteyerek zulüm ettiğimizi bilmeliyiz. Üstelik, daha iyi tanıdıkça bir birimizde daha çok esrar bulacağımızı bile söyleyebiliriz. Yalnız başkalarının kişiliğine saygı duyanlar, onlara yararlı olabilirler.

Hiç kimsenin, iç dünyasının, gösterilmesini yeter bulduğu kadarından çoğunu başkalarına göstermeye kendini zorlamaması gerektiğini sanıyorum. Bizim gerçekte ne olduğumuza, bırakalım başkaları karar versin. Biz de onlar için aynı şeyi yapalım. Önemli olan, içimizde bir ışık parlaması amacıyla çaba göstermektir. Bu çabalarımızı, başkaları göreceklerdir. İnsanlar, içlerinde ışık taşıyorlarsa, bu ışık parlaya-

rak kendini gösterir. Böylece karanlıkta birlikte yürürken, ellerimizi birbirimizin yüzünden geçirmek, ya da başkalarının kalplerine zorla girmek gereğini duymaksızın birbirimizi tanırız.

İHTİYAT MI ÖZGÜRLÜK MÜ?

Başkalarının kişiliklerine karşı saygı, çocukluğumdan beri doğal saydığım birşeydir. Öte yandan, başkalarıyla günlük ilişkilerimizde kendimizi ne dereceye kadar geri tutmamız, ne dereceye kadar özgürce vermemiz gerektiği sorusunu cevaplamakta çok güçlük çekmişimdir. İçimde bu iki eğilim çatışmıştır, fakat Cimnazyum'daki son yılıma kadar, birincisi daha güçlüydü. Utangaçlığım, başkalarına karşı gerçekte duyduğum ilgiyi göstermekten ve onlara duygularımın emrettiği yardım ve hizmeti yapmaktan beni alakoymuştur. Bu alışkanlıkta, yengemin beni yetiştiriş tarzının da payı vardır. Onun, ihtiyatın iyi yetişmenin ruhu olduğu şeklindeki düşüncesi, beni çok etkilemiştir. Yengem, her türlü aşırılığın çok önemli bir hata olduğunu bilmemi isterdi. Bu yüzden, bu hatadan kaçınmak için, büyük çaba gösterdim. Fakat zaman geçtikçe kendimi, iyi yetişmişlerin bu ihtiyatından biraz kurtarmayı göze aldım. Yetişmişlerin ihtiyatlı olması kuralı, bana, her yerde geçerli olan, fakat çok kere müziğin canlı akışında göze görünmeyen armoni kuralları gibi geliyordu. Toplumsal ilişkile-

rin tutucu kurallarının bizden beklediği ihtiyatın esiri olursak, ne kadar çok iyilik yapma fırsatını kaçıracağımızı, gitgide daha açıkça anladım.

Gerçekten anlayışlı olmaya, başkalarının işlerine karışmamaya dikkat etmeliyiz. Öte yandan, günlük hayatımızın bizi zorladığı ihtiyatın içinde gizlenmek tehlikesini de unutmamalıyız. Tanımadığımız herkesi tamamen yabancı kabul ederek, buz gibi davranmamız olanaksızdır. Hiç kimse öteki insanlar için, bütün bütün ve sürekli olarak, bir yabancı değildir. İnsanlar, insanlara aittir. İnsanların, başka insanlar üzerinde hakları vardır. Günlük hayatımızda takınmak zorunda olduğumuz uzak tavırları imkânsız kılan ve bizi birbirimizle eylemli ilişkiler kurmaya götüren önemli ya da önemsiz koşullar ortaya çıkabilir. İhtiyat yasası yüreğimizin istekleri önünde yenilmeye mahkûmdur ve böylece biz başkasına karşı uzak duramayız, birbirimize yaklaşırız. Çok kere bu fırsatın elimizden kayıp gitmesine, iyi yetişme, terbiye ve nezaket konusundaki hakim görüşlere, bağımsız hareket etme gücümüzü bizden aldığı için göz yumarız. Böylece de başkalarına vermekten hoşlanacağımız ve onların da almayı istedikleri şeyleri veremeyiz. İnsanlık atmosferi, gereğinden çok daha soğuktur, çünkü kendimizi başkalarına, duygularımızın bizi zorladığı kadar yürekten vermeyi göze almayız.

Gençliğimde, iyi bir talih eseri, toplumsal davranışlar konusunda geçerli kurallara karşı gösterdikleri saygıya rağmen, bağımsız hareket güçlerini henüz yitirmemiş bazı kişilerle tanışmıştım. Onların başkaları için yaptıkları şeyleri görünce, davranışlarımın, duygularım kadar doğal ve içten olmasını deneme cesaretini kazandım. Bu deneme ihtiyat kuralına tekrar boyun eğmemi sonuna kadar önlemiştir. Şimdi içimdeki nezaket anlayışıyla toplumun nezaket anlayışını. her ne kadar pek başarılı olamıyorsam da, uzlaştırmaya çalışıyorum. Bir müzisyenin armoni kurallarına ne zaman boyun eğmesi gerekiyorsa ve ne zaman kendini, bu kuralların üstündeki müzik ruhuna teslim ediyorsa, ben de bu uzlaşmayı ararken, kurallardan ancak o kadar fedakarlık edebiliyorum. Fakat şunu öğrendim: eğer duygulardan doğuyor ve belli bir amaçla yapılıyorsa, geçerli kurallara aykırı davranışlara başkaları nadiren düşüncesiz bir aşırılık gözüyle bakmaktadır.

TAŞKINLIKTAN OLGUNLUĞA

Karakterimizi ve hayatımızı biçimlendiren düşünceler, zihnimize esrarlı bir şekilde yerleşirler. Çocukluğu arkamızda bırakırken, sürgün vermeye başlarlar. Gençliğin, iyi ve gerçek için olan coşkunluğu bizi sardığı zaman, çiçek açarlar ve meyvalar gelişmeye başlar. Bunu izleyen gelişmede gerçekten önemli olan şey, ilkbaharda hayat ağacımızın

tomurcuklarını verdiği meyvalardan ne kadarının elde kaldığıdır.

Olgunluk çağında da geçliğimizdeki kadar özgürce düşünmek ve derinden duyabilmek için çaba göstermemiz gerektiği inancı, hayatım boyunca sadık bir müşavir gibi benden ayrılmamıştır. Olgunluğun tecrübeleriyle dolu bir adam olmamaya dikkat etmişimdir.

İnsanlar için kullanılan «olgun» nitelemesi, bana hep sıkıntı vermiştir, hâlâ da verir. Bu kelimeyle birlikte tıpkı müzikte falsolar gibi, yoksullaşma, bodur kalma ve körleşmiş duygular kelimelerini de duyar gibi olurum. Olgun bir adam dendiği zaman, akla sadece mantığını kullanan kişi gelir. İnsan o noktaya, başkalarını taklid ederek ve gençlik günlerinde pek sevdiği düşünce ve inançlarından birer birer sıyrılarak varır. Bir zamanlar gerçeğin zaferine inanmıştık; ama şimdi inanmıyoruz. İyiliğe inanmıştık; şimdi inanmıyoruz. Adalet için pek gayretliydik; şimdi değiliz. Şefkatin ve barışçılığın gücüne güveniyorduk; şimdi güvenmiyoruz. Coşkunluk duyabiliyorduk; şimdi öyle değiliz. Hayatın fırtınalarından ve sığ yerlerinden kolayca geçebilmek için teknemizi hafiflettik, onlarsız da yapabileceğimizi düşündüğümüz herşeyi tekneden aşağı attık, fakat aslında kendimizi yoksun ettiğimiz şey, yiyecek ve içecek stokumuzdu. Teknemizin yönetimi şimdi daha kolay; fakat kendimiz bir yokluğa yönelme içindeyiz.

Gençliğimde, yetişkin insanların konuşmalarını dinlemiştim. Bu konuşmalarda ruhu sıkan, üzüntülü bir hayıflanma soluk alırdı. O insanlar, gençliklerinin idealizmine ve coşkunluk yeteneğine, daha sıkı tutmaları gereken değerli birşeymiş gibi bakarlar, fakat aynı zamanda bunun, hiç kimsenin yapamayacağı birşey olduğuna, bir tabiat kanunuymuş gibi inanırlardı. Bu bende, bir kere bile olsa, kendi geçmişime, böyle bir duyguyla bakma korkusu uyandırdı. Kendimi sadece mantığın trajik egemenliğine bırakmamaya karar verdim ve hemen hemen çocukça bir direnişle içtiğim bu andı tutmaya çalıştım.

İDEALİZM

Yetişkinler, gençleri, şimdi kaplerine ve beyinlerine ilham veren şeylere, bir yanılma gözüyle bakacakları zaman için hazırlama görevine, çok istekle teşnedirler. Fakat hayatın daha derin denemleri, gençlerin toyluğuna başka öğütler verir. Örneğin, hayatları boyunca, onlara ilham veren düşüncelere bağlı kalmalarını öğütler. Gençliğin idealizmi iledir ki, insan gerçeği görebilir ve o idealizmde, başka hiç bir şeyle değişmemesi gereken bir servete sahiptir. Hepimiz hayatın, bizden iyiye ve gerçeğe olan inancımızı ve onlar için duyduğumuz coşkunluğu almaya çalıştığı sonucuna varmaya, hazırlıklı olmalıyız. Fakat onları teslim etmemeliyiz. Bu ideallerin temasa getirildikleri gerçekler tarafından ezilmeleri, ideallerin ta

başlangıcından beri, gerçeklere yenilmeye mahkûm oldukları anlamına gelmez, yalnızca ideallerimizin yeteri kadar güçlü olmadıklarını gösterir. İdeallerimiz, içimizde yeterince saf, güçlü ve kararlı olmadıkları için çelimsizdirler.

İdeallerin gücü hesaba kitaba gelmez. Bir su damlasında hiç bir güç görmeyiz. Fakat bir kayanın üzerindeki yarıktan sızar ve donarsa kayayı parçalar; buharlaşırsa en güçlü makinaların pistonlarını çalıştırır. Suya, içindeki gizli gücü aktif ve etkili yapan birşeyler olmuştur.

İdeallerde de bu böyledir. İdealler, düşüncelerdir. Yalnız düşünce olarak kaldıkça, düşüncenin tutunduğu inanç ne kadar güçlü, duyulan coşkunluk ne kadar büyük olursa olsun, içlerinde saklı olan güç etkisizdir. İdeallerin gücü, ancak arınmış bir insan kişiliğine götürüldüğü zaman etkili olur. Öyleyse gelişmemizin amaç edinmesi gerekli olan olgunluk bizi daha yalın, daha doğru, daha saf, daha barışsever, daha sakin, daha şefkatli ve daha sempatik yapan şeydir. Bu, yaşlandıkça daha ciddi olabilmemizin tek yoludur. Bu, yumuşak bir demir gibi olan gençlik idealizminin, hiç bir zaman yitirilmeyecek bir olgunluk idealizmi çeliği haline gelmesidir.

Sahip olabileceğimiz en değerli bilgi, hayal kırıklıklarını nasıl karşılayacağımızdır. Bütün hareketler ve gerçekler, manevî bir gücün ürünleridir. Başarılı olanlar yeterince sağlam

bir gücün, başarısız olanlar da çok zayıf bir gücün ürünleridir. Benim sevgi ile ilgili davranışlarım, hiç bir şeyi etkilemiyor mu? Bu, bende yeterince sevgi olmayışındandır. Çevremdeki yalanlara ve samimiyetsizliklere karşı güçsüz müyüm? Sebep, benim de yeterince doğru olmayışımdır. Nefret ve kinin üzücü oyunlarına devam edişlerini gözlemek zorunda mıyım? Bu, benim de kıt düşünceliliği ve kıskançlığı henüz tamamen bırakmamış olduğumu gösterir. Benim barış sevgim yanlış anlaşılıyor ve küçük mü görülüyor? Bu, henüz yeterince barışsever olmayışımın sonucudur.

Başarının büyük sırrı, hayat boyunca tükenmeyen. yorulmayan bir adam olarak yürümektir. Bu, hiç bir zaman başkalarıyla ve gerçeklerle tartışıp çatışmayan, her türlü olayda kendine eğilip, herşeyin son nedenini benliğinde arayan insan için mümkündür.

Karakterini arındırmak için çalışan insanın idealizmi, hiç bir zaman elinden alınamaz. Çünkü o, iyinin ve gerçeğin gücünü taşımaktadır. Bir insan, amaç edindiği şeylerin göze görünür sonuçlarını az bulduğu zaman bile, karekterinin elverdiği ölçüde birşeyler gerçekleştirdiğini, ancak henüz başarıya ermediğini, ya da bu başarıyı göremediğini bilir. Nerede bir güç varsa, orada şu ya da bu sonuç elde edilir. Güneş ışığı hiç bir zaman kaybolmaz; fakat bu ışığın var ettiği bitkilerin filizlenmesi için zaman gereklidir ve tohumu atan çiftçiye ha-

sadı görmek, her zaman nasip olmaz. Bir değer taşıyan işler sadakat ister.

Bu yüzden, biz yetişkinlerin genç kuşaklara bırakmak zorunda olduğumuz hayat öğütleri şöyle olmamalıdır:

«Gerçek, ideallerinize önünde derhal boyun eğecektir.» Öğüdümüz şu olsun:

«İdeallerinize öyle bağlanın ki, hayat onları hiç bir zaman sizden alamasın.»

Eğer hepimiz 14 yaşımızdaki gibi olabilseydik, dünya ne kadar değişik olurdu.

Düşüncelerinde ve duygularında her zaman genç kalmaya çalışan biri olarak ben, iyiye ve doğruya olan inancım adına, gerçeklerle her zaman savaşmışımdır. Şiddetin dünyaya, hiç bir zaman olmadığı kadar zalimce hükmettiği şu anda bile, ben gerçeğin, sevginin, barışçılığın, uysallığın, şefkatin öteki bütün zulümlerin üstünde bir zulüm olduğuna inanıyorum. Kalbi temiz, güçlü, sebatkâr yeterince insan; gerçek ve sevgi, uysallık ve barışçılık düşüncelerine hayatlarının sonuna kadar bağlı kaldıkları zaman, dünya onların olacaktır.

Her türlü zulüm kendi sınırlarını çizer, çünkü her zulüm ergeç, kendisine eşit ya da kendisinden üstün olacak bir karşı zulmü davet eder. Fakat kendi yolunda sadelikle ve sebatla yürür; kendisine zarar verecek gergin ilişkileri de yumuşatır. Şefkat, güvensizliği ve yanlış anlamayı ortadan kaldırır, karşılık şefkati davet ederek kendini güçlendirir. Bu yüzden bütün güçlerin en etkilisi şefkattir.

Şefkat, insanlığın kafasını ve yüreğini etkiler, fakat biz o kadar budalaca bir vurdumduymazlık içindeyizdir ki, şefkat konusunda hiç bir zaman özden değilizdir. Biz büyük bir yükü devirmek isteriz, fakat gücümüzü yüz kat arttıracak bir kaldıraçtan yararlanmayız.

İsa'nın şu garip sözünde ölçüsüz derinlikte bir gerçek vardır:

«Ne mutlu halim olanlara, çünkü onlar dünyayı miras alacaklar.» (Matta İncili, bap 5)

S O N

BİLGİ YAYINLARI

1. Ingmar Bergman YABAN ÇİLEKLERİ
Türkçesi Tezer Sümer

2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN
Türkçesi Yıldırım Keskin

3. Cahit Atay KARALARIN MEMETLERİ

4. Cahit Atay SULTAN GELİN

5. Albert Camus SANATÇI VE ÇAĞI
Türkçesi Yıldırım Keskin

6. Oppenheimer BİLİM VE SAĞDUYU
Türkçesi Onur Öymen

7 Turgut Özakman DUVARLARIN ÖTESİ

8. A. de Saint - Exupery KÜÇÜK PRENS
Türkçesi S. Süreya - R. Tomris

9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN

10. Orson Welles YURTTAŞ KANE
Türkçesi Nijat Özön

11. Giovanni Guareschi DON CAMİLLO VE ŞEYTAN
Türkçesi Yurdakul Fincancı

12. Güngör Dilmen MİDASIN KULAKLARI

13. Friedrich Dürrenmatt DURUŞMA GECESİ
Türkçesi Cenap Yılmaz

14. Anton Çehov TÜTÜNÜN ZARARLARI
BİR EVLENME TEKLİFİ
SAYFİYEDE YAZ
AYI
Türkçesi Yılmaz Gruda

15. Yakup Kadri Karaosmanoğlu SODOM ve GOMORE

16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR
Türkçesi Suat Tuygan

17 Cahit Atay PUSUDA

18. Aisopos EZOP MASALLARI
Türkçesi Tarık Dursun K.
Desenler Aslı Turan Selçuk

19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUŞMALAR
Türkçesi A. Turan Oflazoğlu

20. Akutagava RAŞOMON
Türkçesi Tarık Dursun K.

21. Pudovkin SİNEMANIN TEMEL İLKELERİ
Türkçesi Nijat Özön

22. Yakup Kadri Karaosmanoğlu HÜKÜM GECESİ

23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÜHÜR
Türkçesi A. Turan Oflazoğlu

24. Marquerite Duras MODERATO CANTABİLE
Türkçesi Bertan Onaran

25. Albert Schweitzer ÇOCUKLUĞUM ve GENÇLİĞİM
Türkçesi Yurdakul Fincancı

26. Antonioni GECE
Türkçesi Ülkü Tamer

Size örnek bir insanın kitabını sunuyoruz. Yazdıkları ile değil de, yaşantısı ve yaptıkları ile önemli idealist bir insandır Albert Schweitzer.. Bu eseri bütün hayatının, felsefesinin, başardıklarının ilki, fakat tümünün anahtarıdır. İleride yayınlıyacağımız büyük eserlerine bir girişdir aynı zamanda bu kitap. Çocukluğunu ve Gençliğini anlatıyor. Bir insanın gelişmesini; titiz yaşantısını ve insan olarak kendini her an sorumlu, güvenilir ve çıkar beklemeksizin olumlu işlere yönelişini görüyoruz. Okumamız, düşünmemiz ve anlayışına yaptıklarına katılmamız gerekmez mi ?

Albert Schweitzer, insancıl anlayışını kalem ürünlerinden önce yaşantısı ile vermiştir.

Başnur Matbaası 4 Lira